Майк Йогансен

ПІД ПАРУСОМ НА ДУБІ

МАЙК ЙОГАНСЕН

ПІД ПАРУСОМ НА ДУБІ

ЛІТЕРАТУРА і МИСТЕЦТВО
ХАРКІВ 1933 КИЇВ

Редактор *І. Ткачук*
Техкер *М. Гулак*
Художник *Л. Перешкольник*
Коректор *Г. Йовенко*

Головліт № 6765 (324). Зам. № 1034, $3^1/_4$ арк. Тир. 3000.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Весною 1930 року путина була невдала. Через холодну погоду оселедець і інша морська риба не пішла в берег і у війстя рік.

Якщо в районах великого рибальства—Каспії, на Далекому Сході, на Мурмані — можна було вийти в море і тралити рибу великими тралерами, то на Дніпробузькому лимані і тралерів ще нема і вся організація риболовлі в основному ще примітивна.

Парусні суда, примітивні сіті й досі є головна зброя рибалок там.

Отже й ці „коні" малої риболовлі проти трактора-тралера не встоять. Але покищо вони є і вони потрібні, хоч невдовзі стануть історією, як стали історією ті землеробства й індустрія радгоспу, що були вісім років тому.

Історія ця цікава і навчальна. Методи ці архаїчні й досі актуальні в районах малого рибальства.

Я спробував списати їх з тією дозою любови і дружньої ронії, на яку вони заслуговують.

РОЗДІЛ А

I

Значення риби для людини робочої таке: 600 грамів свіжої риби дорівнюють 400 грамам м'яса щодо своєї споживности.

Отже треба ловити рибу.

Ловити рибу треба не через те, що „рибки закортіло", і не через те, що треба закусити чарку горілки. Риба—це нафта, розіслана в бари лах по всьому Союзові, і гріє мотори людських тіл, що вишикувались у похід до соціялізму

Втім, нафта — це риба. Принаймні є така тео рія, що нафта створилася з органічних решток

До того риба — це найдешевша їжа, настільки дешева, що й досі роблять з оселедців кирпичі які йдуть на угноєння рижових полів у Японії

Найголовніша риба—це не кит (кит не риба і не карась у сметані, і не щука в морі, і н окунь, що стає проти води, а оселедець.

Оселедець же не тільки риба, що має форм дореволюційної поліцайської шаблюки. З горіш нім вітром оселедці на головах запорізьки козаків пливли вниз Дніпром шарпати анато

лійські береги, а заодно й грабувати мирних жителів, що траплялися по дорозі.

Тоді ж з низовим вітром оселедці йшли вгору Дніпром, головами вперед і коштували куди менше від соли, яку треба було везти мажею з Криму.

За тих часів оселедці йшли рясно. Дрючок, устромлений у лаву оселедців, стояв наче вкопаний у землю і тільки, поволі посуваючись угору проти води лякав лебедів, що ячали в чаканах і витягали довгі шиї, сичали на неприродний дрюк.

Коло берега турки-рибоводи, виходячи з Шабо, брали оселедців черпаками. Мартини мільйонами гладшали на узбережжю. Свійські турецькі качки, нажершися риби, потопали в узбережній воді на подив босим турченятам.

Водовіз на черпака вгорі пристроював сітку, щоб риба не потрапила до бочки з водою, й віз риби коштував кілька копійок.

Не треба було ловити оселедця, він сам ішов до рук. Не треба було ловити багато оселедця, бо дорого коштувало його солити.

Словом, багато чого було там, доки не заселили люди Дніпрове гирло й не запанували капіталістичні, хижацькі способи експлуатації людей і оселедців.

II

За радянської влади знову побільшало риби. Заборонено хижацькі способи риболовлі,

заборонено дрібнокоміркові сіті, установлено строки. Правда, дрючок не стоїть в оселедцевій лаві і водовіз забув про сітку зверху на черпакові. Але ми ловимо уже зараз у два рази більше риби, ніж ловилося за царського ладу. В Аральському морі ми розводимо тридцять мільйонів молодих оселедчат на тридцять перший рік. А року тисячу дев'ятсот тридцять третього ми виловимо на триста шістдесят процентів більше риби, ніж ми самі ловили року тисячу дев'ятсот двадцять дев'ятого.

Широким Рвачем (новим річищем Дніпра) ми підпливаємо до річки Борщевої. Річка Борщева виводить нас у Дідове озеро. Весна. З Дідового озера здіймаються хмари качок і циркулюють над дубівкою. Весна. Жовтіє горішній очерет над узбережжям. Напроти, над голим пляжем витяглося рибальське село Кизим. У повітрі, немов неймовірна чорна черва й мушва, літають звуглені частки очерету. Це лісники палять його, щоб краще ріс.

І поруч із загравою заходу на півдні нова заграва запаленого очерету. У чорнім мереживі вугляних метеликів пристає дубівка до містка.

Кизим — рибальське селище — спустилося з високого правого берега аж до Дідового озера. На голих схилах від хати до озера стоїть кілля — на них напнуть і смолитимуть невода на оселедця. Коли горішня вода переповнить озеро і дійде дерева (на якому живуть веселі шпаки — імітатори всякого звука), оселедець піде густо

і його перейматимуть сітьми в річках гирла, в рвачах і конках Дніпрової дельти.

Зайшло сонце і чорним каюком вертається хазяїн хати — бригадир рибальської артілі. Він трусив коти: серед судаків, щук, сомів, рибців і іншої частикової риби знайшов сьогодні скілька оселедців. Спокійно і не поспішаючи він витягає каюка на берег.

III

Це кремезний, білявий, засмаглий чоловік з маленькими чистими, блакитними очима. В цім селищі з татарською назвою всі люди руді й біляві — чорних не видко. Він закликає до хати. Він говорить мало — він все ще думає про оселедців.

Щодня, щогодини, щохвилини оселедець, що його діди носили зверху на голові, чимраз глибше вкоріняється всередині його голови. Він забуває, що він Андрій Іванович Стеценко, рибалка, бригадир, хазяїн хати й батько трьох дітей. Він уявляє собі, що він є оселедець, що він обріс срібною лускою з боків, що спина йому залисніла райдужним синявим кольором, що голова його витяглася вперед і золоті очі дивляться на мілководдя. Він почуває, міркує і відчуває як оселедець.

Його починає вабити світліша, жовтіша, легша, мілкіша, солодша вода. Його срібні боки відчувають дружній тиск мільйонів братів і сестер.

Ясний соняшний день. Угорі над головою народжується біла смертодайна форма і знову вмирає вгорі. Це грізний мартин ухопив одного з братів і витаскав в смерть у повітря. Ясний, соняшний день. Оселедець іде дном. Уночі ж, коли мартини з криком улаштовуватимуться спати на плаві, він вийде вгору і піде попід поверхнею у дзеркалі зір.

Дме горішняк і гонить воду вниз. Важко йти проти жовтої, бистрої води. Оселедець притуляється до дна і нишпорить носом у бакалі. Пливучи, він хапає дрібну ракушку, йому далеко плисти невідомими ріками і треба підживитись. Заметушилась необережна тюлька, забачивши срібну лаву, майнула праворуч, рвонула ліворуч, і оселедець піймав її з голови. Свіжа рибка добра є харч і для оселедця.

Не так для людей — неважний наїдок із тюльки. Тисяча дев'ятсот тридцятого року плян на тюльку перевиконано на дев'яносто чотири й шість десятих відсотка, а плян на іншу рибу недовиконано на дві третини, бо Рибакспілка і Рибтрест погналися за кількістю, забувши про якість.

Але оселедця то мало цікавить. На цифрах він слабо розуміється. Його більше цікавить те, що раптом він наткнувся носом на якийсь неприродно густий очерет. Очерет як мур, і оселедець марно силкується проскочити між очеретинами.

Повертає вся срібна лава і починає йти вподовж стіни. Ще раз, і ще раз він пробує пробитись просто на північ і кожного разу його перепиняє очерет.

Узловж очеретяної стіни йде лава. Аж от стіна повертає на північ, туди суне маса, а ззаду з'являється нова очеретяна ж стіна. Між двома спіральними стінками заходять оселедці в коту. Над котою — о, жах! о, дантові муки! — сидить жовтий дзьоб і далі кінчається блакитною чаплею...

IV

Рибалка випростався. Його почуття до чаплі такі самі, як і в оселедця — тільки це не страх, а ненависть. З коша він виймає й показує ще живу срібну рибу — це перший оселедець. Він такий самий на колір, як ті оселедці, що їх у Харкові загортають у друкований папір. Тільки смак його покищо куди кращий. Це ніжне, жирне м'ясо нагадує, як його зварити, чи то камбалу, чи навіть навагу, найсмачнішу посеред риб.

Ми заходимо на базу. У величезних кадовбах, перемежена сіллю, лежить і випускає росіл — тузлук уська лиманська й дніпровська риба. Щуки роззявили пащі, флегматично уклались на бокову лящі й рибці, сом завинувся койлом, величезний осетер випинає круглого рота і втягує знову назад — мільйони кальорій для робочих тіл, інґредієнти борщів і компоненти обідів.

Але серед них ще немає оселедців. Була пізня весна. Було холодно, й оселедець запізнився проти пляну.

На дворі вже розіп'ято неводи. Артільці осмолюють сіті. Це свято рибальської роботи. Першого травня працюватимуть рибалки, щоб надолужити прорив через пізній початок путини. Сіті нові, с любов'ю осмолюють їх колгоспники. Тисячу дев'ятсот тридцятого року на Україну завезено багато сітевих матеріялів. Угору прив'язується корок. Унизу протягнута подвійна кодола: вона набрякне й вестиме невід дном, переймаючи срібного зайду.

Починається перша оселедцева путина. Оселедець іде проти води, а невід ітиме за водою.

Коли в червні оселедець, викинувши ікру, йтиме назад, куди важче буде його вловити. Тоді невід ітиме проти води, а оселедець за водою і багато його повтікає. Зараз найважніший момент. Тим то першого травня працюють рибалки, заготовлюючи мільйони кальорій для робочих тіл. На весні 1931 року Україна повинна виловити 15,7 тисяч центнерів оселедця.

V

Для того, щоб ловити рибу в річці Лопані, сидячи при березі коло електростанції, потрібний стілець, солоний оселедець і горілка. Для того, щоб ловити рибу в каламутній воді, потрібне уміння заховати той факт, що рідного дядю розкуркулено цієї осени і викинуто з колгоспу як ворожий елемент.

Та для того, щоб ловити рибу на поїдок трудящому населенню Союзу, потрібний інакший посуд. Цей посуд є рибальська фльота.

Покищо на півтораста парусних човнів у нас припадає три мотори. На далекій півночі Росії (де більше ловиться риби, ніж у нас Україні) є більше моторів, теплоходів і є навіть спеціяльні катери, що тягнуть за собою сітку—тралери. Але дніпровський лиман — це район малого рибальства, і мати, скажемо, тралери не було б рентабельно. Моторів у нас покищо теж малувато, не вистачає навіть возити рибу під час улову, а тим паче ловити. Отже, дніпровський рибалка є шкіпер парусного судна.

Хто не ходив під парусом, мабуть уявляє собі цю справу приблизно так: на човні є дрюк, а на дрюкові почеплено чотирикутний шмат білої матерії. Ззаду дме вітер і підганяє вітрило, а веселий рибалка сидить склавши ручки і чекає, поки його прижене вітром куди треба.

Що ж, приблизно так і користувалися парусом староденні римляни на своїх naves longae, воюючи за кращі прибутки і за експлоатацію більшого числа колоніяльних народів. Коли ж вітер ущухав або дув у зуби, то невільники гнали корабель на веслах.

На подібних засадах була посувалася й старо-

російська фльота аж до часів Петра Першого, коли голляндець Цімерман побудував першого човна, що міг ходити „за вітром і проти вітру“. Бо добрий парусний човен може ходити просто „вітрові в зуби“, аби не була „бунація“ (штиль) і аби було місце робити повороти (галси).

На Дніпровому лимані є два основні типи парусного човна: це дуб (дубівка) або очаківська шаланда.

Дуб невеликий або дубівка—це є прямий нащадок запорізької чайки. Це подовгий, з круглим дном, глибокий човен, з гострим носом і гострою кормою. Ближче до прови (носа) улаштовано щоглу для паруса, а безпосередньо за щоглою щілина для ребра—кіля (шкафут). Кіль цей може всуватися й висуватися — на мілководдю його доводиться підіймати. Він зовсім невеликий — на пересічній дубівці, це є дошка в метр уширшки і метр з чвертю удовшки; в тій дошці пороблено дірочки. Встромивши в дірочки по кілкові, можна дати потрібну глибину кілеві. На більших дубівках спереду робиться трюм, спереду перед щоглою (камбуз), а подекуди й на кормі.

Дуб буває ще великий — дво - і трищогловий. Це вже є, власне, справжні шкуни з каютою, з кількома кліверами і по мілкому плавати не можуть. На них часто бувають і нафтові мотори невеликої сили, щоб не простоювати цілі дні в „бунацію“. Але то вже не риболовний, а рибовізний корабель.

VI

Мені довелося ходити за років юнацтва мого з екскурсією туристів прекрасною новою дубівкою з Голої Пристані до Очакова. Вона мала камбуз попереду, в якому було дві койки; висувний кіль, каюту теж на дві койки (стояти випроставшись у тій каюті, звичайна річ, не можна було), невелику щоглу з парусом, клівером і топселем (малий трикутний парус нагорі, корисний у тиху погоду), двоє величезних весел.

Дві добі дубівка стояла на якорі в затоці, бо дув низовий просто нам у зуби, а місця для маневрування на Конці Дніпровій замало. Нарешті, на третій день низівка згасла і стала бунація (штиль) — імовірно було, що надвечір вітер перекинеться на горішній.

Ми поскладали на палубу свої міхури, взяли в буксир невеликого каючка і вийшли на веслах.

Ті весла чимало зігнали з нас поту, поки ми просунулися на які два з половиною кілометри. Піднявши весло вгору, кожен з нас задкував і тяг його, що мав сили, обома руками.

Надвечір побіг горішнячок і пустив по дзеркальній воді легенькі, зовсім несерйозні брижжі. Та все ж боцман Ципудрей ізняв нас із весел, підтягнув зверхнюю рейку паруса, поставив топсель і клівер, і ми пішли за слабеньким вітром униз. Турист Інокентій Довгаленівський, довгий і тонкий як косовище, забивав молотком

пістони в мідні гільзи. Турист Карл Куце, короткий і присадкуватий як сокирилно, висловлювався з приводу мартинів і очеретянок. Доктор Вернидуб і директор Непопадиворота спали глибоким сном у каюті, потомлені з споглядання наших трудів коло весел.

Ми пробігли з півдесятка кілометрів і увійшли в бічний рукав, де вітер був нам у праве вухо. Довелося маневрувати з кліввером. Боцман Ципудрей пішов навкоси в лівий берег за вітром. Коло самого берега він скомандував: готуйсь!—і черговий одв'язав кліверний фал від правого борту. „Віддай!"—скомандував Ципудрей, і черговий одпустив клівера, даючи йому наповнитись вітром. У цю мить Ципудрей повернув дубівку праворуч. „Переноси!"—знову скомандував Ципурдей; черговий перебіг з кліверним шнуром (фалом) на лівий борт і закріпив там фал; у цю ж мить Ципудрей перевів на лівий борт спідню рейку; парус охляв, затріпотів і набрав вітру. Тепер боцман Ципурдей біг на правий берег, майже не виграючи дистанції, але з правого берега він знову піде за вітром навкоси до лівого і виграє на цьому галсові сотню—другу метрів.

Ми зробили сімнадцять таких поворотів, аж поки дісталися до Дніпра, де можна було вже йти одним галсом аж до Лиману. Але сонечко сіло і вітер ущух. На широкому Дніпрі від чорного очерету й до чорного очерету вночі вмерли найменші хвильки. Боцман Ципурдей

наказав спустити паруси й клівер і ми віддали якір. Ми ночували серед Дніпра.

Вітер ущух і активізувались комарі. Комарі на воді серед ночі, коли дуже кортить спати, справляють надзвичайно сильне враження. Рибалки мастять сорочки дьогтем, розкладають курички, нарешті просто матюшать комарів у рот і в пароход, але ніщо не помагає. Приблизно до першої години вночі ні одна людина, бодай індуський факір, йог чи магатма, не може заснути ні на секунду. Десь коло першої години комарі роблять невелику перерву (якщо завтра буде добра година — коли взавтра буде дощ або вітер — перерви не буває). Під час цієї перерви мужні й загартовані люди, сплять, автоматично ввісні змахуючи комарів з лиця. Коли ж Віз схиляється голоблею вниз до нічного крайнеба, комарі знову беруться до діла з потроєною енергією.

Ще серед ночі комарі збудили Ципурдея, і ми потравили якір. Цілий день ми бігли Лиманом у напрямі до Солоноозірної, надвечір же вітер зробився свіжий.

У морі (і в морі Дніпрового лиману) такий собі невеликий вітер, що здіймає куряву на харківських вулицях, це вже свіжий вітер. Він жене дубівку з скорістю п'ятнадцять кілометрів на годину і чималу може зняти хвилю. Коли ця хвиля буде дубівці вбік, то доктора Вернидуба і директора Непопадиворота уже почне млоїти і загойдувати.

VII

Поночі ми знялися з затоки, що побіля Солоноозірної, і побігли за вітром до Очакова. Десь коло дванадцятої години вночі це був уже шторм. Ципурдей зовсім віддав топселя і взяв парус на рифи (зменшив його дійову поверхню). Тепер ми бігли кілометрів із дванадцять на годину. Нічна чорна хвиля сичала обіруч прови, запінюючись, заливаючи високий борт дубівки. Доктор Вернидуб і директор Непопадиввorота давно вже захворіли і лежали покотом.

Вітер гудів, свистів і дирчав у такеляжі. Попереду заблимав Очаків, і Ципурдей наказав мені піти на клівер. Клівер (крило) це — трикутний парус попереду головного і ним роблять маневри, коли вітер не просто попутній. Шторм ніс нас у відкрите море, лівіше від Очакова, де нам без сумніву могла б бути й панахида. Отже боцман Ципурдей став маневрувати. Могло зломити кіль, могло перекинути нас шкереберть, могло порвати паруси. Але на те боцман Ципурдей і був старий моряк. Він біг у вітер рівно настільки, щоб нас не знесло в море і щоб не поломило кіля.

На прикрих поворотах я думав, що перекинеться дубівка — так вона хилила правим бортом — піна шумувала нарівні з очима — ввесь такеляж рипів і дирчав — слабесенькими зайчиками стрибали в хвилі два одсвіти — червоний і зелений — від ліхтарів на вантах.

Раптом Ципурдей так крутонув дубівку рулем, що вітер на мить випав з парусів. У нічній воді ми просичали повз темний, без вогнів, човен — це була очаківська шаланда бурильників. Тоді бурильним способом було заборонено ловити, і очаківці виїхали в шторм без ліхтарів, щоб берегова охорона не попала їх на браконьєрстві. Вони були на окомить від смерти в цей момент, бо бігли із скорістю двадцяти п'яти кілометрів на годину; дубівка потрощила була б їх борт на друзки.

Отож відповідно до страшної небезпеки, що була нависла над нами, бурильники проказали довгу матюшну формулу, яка негайно зникла в шумі штормовому. Старий Ципурдей вибавив нас відповідальности за троє людських життів.

Удосвіта ми вбігли на мілину, ліворуч від причалу. Ми віддали якоря, але дубівку кидало як сірничок на якірному ланцюгові. Треба було пришвартувати корму на голому березі. Ми пострибали в холодну воду і, бредучи по пупа в узбережній мілині, підтягали кінець з корми. Руки почервоніли і наллялись кров'ю, кінець роздер шкіру на долонях, і коли ми підтягли корму й вибрались на берег, то не знайшлося до чого пришвартувати линву. Отже ми стояли й тримали корму проти вітру, поки один шукав і привалював каміння. Трьома здоровенними камінюгами пощастило загальмувати линву в гравії.

Вітер ішов берегом як бритва. Він здіймав гравій убільшки з горошину і сік нам голі ноги. З рук точилася кров, ноги било й пекло як розжареним дротом, але це була тверда земля і жити було прекрасно. Ми покинули линву, налетів шквал і ми, борючись з вітром, тікали в траву. На березі лежав чорний човен; вітер ударив йому в бік і, покотивши його уздовж берега як цигарковий коробок, вкинув у воду. Ми знову витягли його на гравій; уперше в моїм житті я бачив, щоб вітром котило таку здоровенну дерев'яну споруду.

Я пережив одну таку ніч на Дніпровому лимані року тисяча дев'ятсот двадцять восьмого, ще коли риболовля була наполовину в руках приватника. Це було давно, але я пам'ятаю це так, ніби воно сталося вчора.

Рибалка ж це переживає мало не щотижня. Багато дехто й потопає. В цей самий шторм на морі потопло з півдесятка шаланд рибальських. Та це було літо, а в літеплій воді можна довго триматися. Восени ж і зимою рибалки потопають швидко — холодна вода стискає дихання, спиняє серце, корчить ноги і людина йде на дно.

VIII

Рибалка стрибає в мілководдя зимою, тягне обмерзлу линву, хукає на руки, одягає плащвинцераду, виїжджає в бурю і рано чи пізно не вертається додому.

У районах малого рибальства — до таких належить Дніпрів лиман — парусне судно — це покищо основна одиниця фльоти. Артіль „Чорноморець", приміром, має двоє моторів на сто сімдесят парусних шаланд. Але й ці два мотори не ловлять, а тільки возять рибу. У Лимані дубівок буває мало, а найбільше човнів, що звуться „очаківська шаланда".

Очаківська шаланда—це широке пласке судно, збите з дощок, має висувний кіль на шкафуті, парус і клівер. На такій шаланді буває пара абож дві важких весел і проріз у кормі, щоб гнати її одним веслом, орудуючи ним як пропелером. Шаланда не має звичаєм ні трюму, ні кают. Усе її широке дно можна навантажити рибою, а хоч кавунами і все ж таки можна буде маневрувати і управлятись коло парусів. Шаланда прекрасно, мов качка, бере хвилю, може ходити наймілкішими місцями, добре йде у вітер і розвиває дивовижну, як на свою куцу конструкцію, швидкість. Шаланда дешева, легка, місткá, мілкохідна швидко випирає старокозацькі дубівки. Але в шторм її дуже заливає водою. По деяких місцях парус на шаланді буває шпринтовий, тобто не має горішньої рейки.

Держава видає матеріял на клівер і парус, дає гвіздки, дає смолу й пек, і от коли півсотні шаланд виходять з Вільного Порту на бичка, то п'ятдесят рожевих парусів і п'ятдесят рожевих кліверів грають у тихому морі як дивовижні метелики на шпалерах Вільяма Морріса.

Шпринтові паруси, елястичні й вільні, немов широкі кереї, роблять ранішню фльоту ще подібнішою до зграї химерних живих істот.

Коли ж зовсім немає вітру, то шаланди витягається на берег, і вони як птиці, що граються в піску. Це бунація (штиль); вона ще неприємніша, ніж вітер просто в зуби, бо на веслах далеко не поїдеш. Тоді рибалки теж лежать у піску під парусами. Море викидає в Куті силу підводної соломи — камки. З цієї камки зроблено стіни наметів, її підстелюється, щоб спати, і її ж спалюється під чаєм. На камці лежать рибалки під парусом і грають у карти.

Увечорі в одному наметі під парусом голоси голоснішали і звучали різно. Це скілька рибалок одіткнули пульмана, — пульман це літро горілки. Пульман одразу нагадав рибалкам про кривди, справжні й уявлювані, про те, наскільки кожен з них герой і козак, про те, які вони красиві, молоді і як їх кохають жінки і як ще більше кохали б, коли б самі рибалки того схотіли. Один настирний і дратовливий голос найгостріше відчув усі ті настрої і впосеред усі розмови встрявав зі своїм словом. У примітивній душі цього голоса повнота почувань знайшла собі один примітивний і простий, як солоний вітер, вираз. Була бунація і в тиші далеко берегом лунало слово. „Ма'ть... ма'ть... ма'ть...“ — правив своє настирний голос, силкуючись затлумити інші голоси, що не давали йому закінчити фразу. Мартини скіглили у вечірній тиші,

хапаючи тюльку. „Ма'ть... ма'ть... ма'ть...— правив настирливий голос.

IX

Берегом ішли дві жінки — стара й молода; до них долинав настирний голос. Мати нахмурилась і пішла до намету. „Ма'ть... ма'ть... — правив голос. Дочка спинилася, а мати одкинула край парусу і стала мовчки перед п'яницями, наче вони її накликали. „Ма'ть... ма'ть...“ — нарешті переміг усіх настирний голос і закінчив свою думку.

X

„Ма'ть... завтра таки буде низовий вітер“— сказав голос. „Ма'ть, таки буде“, — додав він, заспокоєний з того, що йому дали висловити до кінця його метеорологічне пророкування. І справді, неначе справджуючи його слова, налетів легесенький левант з Туреччини і розійшовся брижжами по воді — перший посланець низового вітру.

Низовий вітер улітку наганяє в Дніпрове гирло воду, сповнюються водою ерики, канави й озера, підіймається вода в Дніпрі і в бокових конках та рвачах вода йде вгору — уcп'ять. З новим вітром примітивні паруси несли запорізькі чайки назад додому і чайки спинялися, тільки щоб ще підграбувати мирних осельців уздовж Дніпра. Коли буває низовий вітер, ніяк

ловити оселедця на провесні. Оселедець іде вгору і вгору гонить воду низовий. Проти води й проти ваги риби дуже трудно оперувати неводом. Ставних сітей у Лимані не вживають; дуже недавно ставні сіті стали вживати на оселедця біля Очакова — грецькі скипасті; про них пізніше. Щоб обдивитися, як і де ловлять рибу на Лимані, знову зробімо подорож униз, з Херсону до Кінбурнської коси.

XI

З Харкова до Херсона подорожують або пішки, або залізницею. Залізницею подорожувати швидше, але й потяг іде через Миколаїв мало не цілу добу до Херсона. У нас є проста Мерефо-Херсонська залізниця, та для неї треба ще будувати моста через Дніпро. Сей рік цей міст почнемо будувати. Покищо треба їхати манівцями через Полтаву—Миколаїв.

Приїхавши в місто Херсон, можна чекати автобуса. Там є автобус — один — і багато візників. Кожен візник думає, що саме з цим потягом приїхала його власна фортуна і щастя — несвідомий чужинець, що може, не знаючи географії, заплатити йому десять карбованців до готелю.

Першотравневий готель у Херсоні — інституція розкішна й дорога. Під готелем є ресторан, де дають пиво з етикетками англійською мовою. Це те пиво, що вариться у нашій Новобавар-

ській броварні для експорту до Персії і що перси навіть вивозять у Німеччину. Отак то пиво з Нової Баварії біля річки Уд потрапляє до Старої Баварії за кордоном і б'є баварське пиво, — навчальна мораль для тих з наших скептиків, що займаються алькоголізмом. Уночі в готелі запалюють гасові лямпи, бо електрики саме зараз немає.

По дорозі до порту можна бачити майже вимерлу в нас категорію громадян — приватного крамаря. Цей павук розіклав французькі булки, сало, масло, олію, сірники й карти на прилавку, за яким є півметра дерев'яної халабуди. Колода карт коштує в нього на двадцять п'ять процентів дорожче, ніж у Хаторзі. Сало й масло в нього продаються за астрономічну ціну, — щоб не лякати читача, я ціну замовчую.

Ми спускаємося до порту. Італійський пароплав навантажує зерно. Напроти на острівку, де яхтклюб, біліють шлюпки. Робітники переїжджають на острівець шаландою; на ній гребе старий моряк — один. Здоровенний парубок іде назустріч шаландою і гребе одним веслом, устромленим у проріз на кормі. Весло робить у його могутніх руках чудні кругові рухи, і шаланда пливе досить прудко. Маленькі пароплави лагодяться одпливати в Алешки, в Голу Пристань. „Котовський“ завтра одпливе до Одеси. З Запоріжжя наближається річковий колісний пароплав, як триповерховий будинок відпочинку.

Уподовж довжелезної пристані, минаючи дуби, шаланди, буксири, зелені мисливські каюки, ми доходимо бази Рибтресту. Нам треба знати, коли піде мотор на Кизим. У базі Рибтресту взагалі пахне рибою, але сонно. Сьогодні ні одне судно не прийшло і ні одне не відійде.

Біля вікна в конторі висить телефон з катеринкою. Сашко накручує катеринку і дзвонить у Кизим. Він потрапляє на кизимську сільраду — ми так і не побачимо її ніколи зроду в житті своїм — слабий і дещо сонливий голос, що долинає до Сашкового вуха — це єдина реальна нить, що на мить зв'язує нас з цією далекою сільрадою.

Голос сповіщає, що він не знає, чи йтиме сьогодні мотор з Кизиму на Херсон. Дізнатися він теж не може: з вікна йому не видко, послати йому нікого, розпитатись йому лінько. Чути з інтонацій голосу, що йому найбільше кортить спати. Сашко накручує катеринку, але на цей раз голос просто не підходить до телефону. Голос спить.

І справді, спадає вечір, і ми вертаємо, ковтаючи куряву, довгою пристанню до міста. Порт засвічується білими, зеленими, червоними вогниками.

Пахне смолою, дьогтем, олеонафтом. У сутемряві виростає наче підземний гуркіт заводів.

Це співає

— РАДЯНСЬКИЙ ПОРТ

За місто
тихо лле
олеонафт
Сумирні
за вогнів далекий фрахт
Та за вечірній
заклик гусей
за свіжі, темні
хмари
— Як ремнів свисту
Як шатунів
ляндшафт.
Той запах давній...
Друг! Брат! Комуніст!
— Олеонафт.

Перейдуть марти,
квітні розцвітуть
У плавні
висіє бавовну
травень
Верстатиме потужну
жовтень
путь
В індустріялізованій
державі.

Смола і дьоготь, пек, олеонафт,
Нагрітий на валах блискучих пароплаву

Коноплі, курява, канати,
фрахт
Морів далеких,
парусів;
держави
робочої до всіх портів
у світі
делеґати,
О, аромати
порту
— аґітатори
портів,
Ідеє,
вплетена
у лантухів текстуру,
Наллята в нафту,
заритмована у спів
Лебедок з зерном
у барил басовий гугіт!
І по чужих,
ще поневолених
портах
У темні
вечори
у травні —
Як ремнів
свист,
Як шатунів ляндшафт
той запах давній...
Друг! Брат! Комуніст!
Олеонафт.

XII

Отакий був увечорі Херсонський порт, коли ми вертали до готелю. Наслідки були, отже, неважні, треба було чекати в Херсоні або наймати судно і плисти за вітром у Кизим.

Діждавши з Миколаєва третього товариша, ми спакувались і пішли знов на пристань. Це був уже свіжий попутній вітер і моряки одмовлялися бігти вниз, бо вертати одразу не можна було б і довелося такому морякові лежати в дрейфі день—два, а то й тиждень, щоб повернутись до Херсону проти весняної води. Нарешті шкіпер знайшовся — його дубівка, зафрахтована вже возити рибу, гойдалася покищо біля причалу. Шкіпер цей був старий дніпровський рибалка—селянин із сусіднього села. Він наказав, де складати речі і як розміщуватись. Далі він устромив у щілину кіль і взяв парус на рифи.

Зарифлюється парус при сильному вітрі, щоб його не порвало, не зломило кілля або щогли і не перекинуло судна. Для зарифлення висять на парусі рядами, немов п'явки, мотузки. Частину паруса насотується на нижню рейку і зав'язується тими мотузками, зменшуючи таким робом моторну, робочу площину полотна.

Коло рифів нав'язалася розмова про одного діда, що сам-один, без матросів, ходить дубівкою в Лимані і ніколи, навіть у шторм, не зарифлює паруса. Наш шкіпер цього діда не

похвалив. „Одчаюга—дід,—сказав шкіпер,—і колись йому пошматає парус“. І справді, навіть зарифлений парус тяг важку дубівку як мотор. Перші десять кілометрів ми пробігли за щось із півгодини.

Праворуч крізь низьку смужку торішнього комишу видко було колосальне озеро. За його хвилею на сонці сяв манастир. Тепер манахів розігнано і там зразковий колгосп. Але шкіпер поставився до цього стримано: так і не можна було дізнатись, чи він ухвалює це, чи ні.

Але озеро зостається позаду праворуч, і ми вбігли в рукав, на якому треба було маневрувати, бо вітер був спереду. Для початку Сашкові попало рейкою по голові, коли шкіпер переносив парус. Далі на горі, на правім березі зросли якісь будови, двигтів дизель,—це ще одне зразкове господарство підіймало з річки воду поливати технічні культури.

Ліворуч за площинними декораціями очерету гула землечерпалка, розчищаючи фарватер у Рвачі, головнім річищі Дніпровім. Ще один галс і ми вибігли в широкий Рвач.

Тут ми вперше побачили заграву тієї очеретяної пожежі, що як сонце заходила, коли ми підпливали до Кизиму. Мартини маяли над Рвачем. Чаплі перелітали з берега на берег—руді південні чаплі, трішки менші від наших сірих чапель та в тисячу разів численніші. Лиски плавали попід берегами. Зляканий норець, обміркувавши, що дубівка біжить просто на нього,

беркицьнувся головою у воду, майнув білим задом і зник на дві хвилини під водою.

Зараз направо починається річка Борщева—проти Дніпра це маленький єрик, але в наш Дінець уширшки—і читачеві доводиться вертати до кінця розділу II, щоб добігти з нами до Кизиму.

XIII

Риба в морі—це невичерпний церобкооп дешевої споживної страви. Море зберігає рибу свіжою і живою. Треба тільки її виловити з цієї саджавки, де вона наїдає собі тіло і плодиться в незчисленній кількості.

Як звичайний міський житель має парус за чотирикутну простиню, навішану над човном, так він уявляє собі, що рибалка є джентлмен з вудками.

Тим часом джентлмен з вудками і з латкою на штанях є не рибалка, а поет. У світогляді такого рибалки найголовніше місце посідає віра в чудеса, в горох, у макуху, в годину перед дощем і інші середньовічні забобони. Рибу такий собі рибалка купує в базарі, а постачати рибу робітництву йому вже зовсім зась.

Рибу ловлять (а не граються в риболовлю) сітьми. Правда, осетра ще ловлять на здоровенний гак, що закидається в морі, а зверху його плавле цілий невеличкий буй. Ідучи нерестувати в солодкій воді (осетер додержується тієї думки, що нерестувати краще в солодкій

воді) і нишпорячи круглим своїм ротом по дну, осетер натрапляє на смачний шматок і повисає на гакові. Таким чином він дещо спричиняється до недовиконання пляну рибозаготівель, бо, спіймавши осетра, рибалки трохи втрачають цікавість до іншої риби.

Але головну масу риби ловлять сітьми. Досі в нас ловилося головне ту рибу, що йде нерестувати, бо, двигома любов'ю, розпалена емоціями кохання, риба наосліп пре в мілководдя. Саме тоді вона збиралася в такі маси, що весло, встромлене в косинець, стояло як у землі і тільки помалу посувалось до берега, де хлопець Митьо переймав його і ховав у повітку, щоб не пропало.

Риби поменшало через капіталістичні хижацькі способи експлуатації. За царських часів хазяї промислів, а за наших часів куркуль ловлять рибу тоді, як вона вже почала нерестувати в Дніпрі, знищуючи розплід. На Дніпрі й на Бозі мало не всі куркульські неводи дрібнокоміркові—виловлюють маломірну рибу і знищують швидким темпом наші рибні багатства. Іхтіолог Етерман каже, що „силявковий“ невід виловлює 80 відсотків з маломірної риби. Вся ця риба пропадає марно - це все одно, що різати одноденні курчата.

Другий спосіб винищення риби — це перетинання річок і гирл. Дійшовши такої гаті, риба зовсім уже не може нерестувати—силу її ловлять, а ще більше псують коло таких загат.

На Дніпрових конках (конка—це лівий бічний доплив Дніпра) донедавна рибця (є така риба коропового племени) ловилося на спеціяльно насипаних купах каменю. Для кохання рибець вибирає каменястий ґрунт, і от, знайшовши в мулкому дні весняної конки сіре каміння, палке рибцеве юнацтво б'ється за місце над каменем. Спонад цього каміння хижаки вибирають рибу просто плетеними кошами і саме в той час, коли б мали народитися на світ мільярди рибченят.

Цитую абзац з брошури М. Гуровича „Рибне господарство України і завдання другої більшовицької путини“:

„По багатьох місцях куркулі затіплюють їзи (холуї); це, як відомо, углиблені у воду дерева, хворост, обтяжений камінням і човнами, негодящими для плавання.

Їзи куркулі розтоплюють для того, щоб утворити затишне містечко, під захистом якого збирається риба. Рибу, що зібралася біля їзу, обкидають сітками, тривожать „бряцалами“ і „бовтами“, виловлюючи її так усю. Ш к о д а, що ї ї з а в д а ю т ь х о л у ї, д у ж е в е л и к а. У місцях углиблення їх утворюється мілина, псується багато сусідніх колгоспних тонь—скрізь на них утворюються „чепи“ й нерівності дна, чому трудно, а іноді й зовсім неможливо працювати неводом“.

Не можу цілком пристати на уявлення, що його має М. Гурович про українську стилістику

й лексику. Так, примірам, „містечко“, це є невеличке місто (англійське town), а не „містинка, місце“. Хворост“ по-українському зветься головним чином „хмиз“. „Углиблені у воду дерева“— теж вираз не бездоганний. Але не можна не згодитися з справедливістю М. Гуровичевих зауважень. Не можна також не прилучитися цілком до твердження: „шкода, що її завдають холуї, дуже велика“.

В цій тезі, як в усякій глибокій сентенції, можна вбачати філософічний зміст, що сягає далеко поза межі авторового задуму. Щоб знайти цей ширший філософський зміст, удамося до організації рибальської праці. Попереду — історія.

За царських часів заробляв на рибальстві „хазяїн“ і рибопромисловець „рибас“.

Хазяїн був власник на всі знаряддя праці—на шаланду, склад, паруси, невід. Артіль, що складалася з 15 душ, заробляла карбованців по вісім—десять на душу, от артілі мав потрійний заробіток—три паї по вісімдесят, скажім, а хазяїн заробляв тисячу—тисячу п’ятсот за сезон. Крім того отаман мав право призначати ціну, перепродуючи рибу рибасові. Ціну він клав дуже низьку і за це діставав від рибаса нагороду. Риба переходила скілька інстанцій, аж поки потрапляла до споживача. Інстанції пожирали всі прибутки. Рибалка бідував через цілий рік і потрапляв у вічну кабалу до хазяїна, до рибаса і до скупників.

Колективізація в рибальстві, що мала не лише побільшити ефективність риболовлі, але й визволити рибалку з кабали, відбувалася стихійним порядком. Понайбільше рибалки були поприписувані до зернових колгоспів. На воді був зоставався через деякий час старий артільний порядок.

Сей рік нарешті утворено рибальські бриґади. Але бриґадир—це незрідка той самий артільний отаман. Незрідка він, як і раніше, має вплив на темну рибальську масу. Саботаж, прогульництво, продаж на приватний ринок ще й досі не вивелися на практиці. Пропаґанду ще як слід не скрізь налагоджено. Темний рибалка, член бриґади, автоматично сповіряється на бриґадира—отамана, боїться його і не викриває його махінацій. Отже, „шкода, що її завдають холуї, дуже велика“. Вигідність колективізації і для суспільства, і для колгоспників найбільш наочна й очевидна саме в рибальській справі. Таким чином, рабська, холуйська інерція, що сприяє всякому підкуркульництву, тут найбільш шкідлива. Колишній приватник, хазяїн, отаман часто виступає ще в ролі „спеца“. Клясова чистка на морі ще тільки починається.

XIV

Кизим — це вхід у Дніпрів лиман, це вуста незчисленних конок, каналів, рвачів і єриків, це губи й коси островів Дніпра, це правий берег Дніпрової дельти.

Із Кизима ми вибігаємо надвечір рибтрестівською шаландою в Лиман. Деякий час ми повземо на веслах, поки низівка ударить нам у спину і низівка пронесе нас Рвачем аж до Лиману. Там, у сірім перломутровім сутінку буде бунація, перекинеться вітер, і ми почнемо маневрувати проти горішняка, щоб дістатися до Широкої. Там почнуться для нас нескінченні поневіряння пішки, пароплавом і парусом, бо — не забудьте! — рибальські райони дуже далеко. Вони так далеко, що не тільки культробота, а подекуди й парткерівництво часом не досягає їх і не знає, що робиться і чому не довиконується плян. А вже зовсім зле досягає їх Рибакспілка, де, очевидно, нечисто в напрямі опортунізму.

Але це в другій частині, а зараз нам треба покінчити з темою „Перші оселедці".

У Лимані вода солодка, хоч це є море розміром своїм. Десь за Кінбурнською косою є місце, де, не змішуючись, борються води — темна морська й ясна лиманська. У Лимані оселедця ловлять уже не в коти і маленькі неводи, а в довженні сіті, що півколом ідуть вздовж берега. Кінець невода заводять далеко в Лиман і „висипають" сіть у воду. Потому довжелезну кодолу, прив'язану до того кінця, знову везуть на берег і накручують на катеринку. Крутить мотор на дві—чотири людські сили двоє—четверо босоногих рибалок.

Уже були траплялися оселедці в неводах. Але весна пізня, і оселедець не поспішає з любов'ю, холодна вода протверезвлк є інстинкти кохання. Пізніше ми дізнаємося, що в Каспії оселедець так і не підійшов до берегів і вчинив прорив у пляні. Один із керівників Даґрибпромислу, Апошкін, якого звільнять за недовиконання пляну, буде заявляти, сміючись: „Мене знято з роботи за те, що в морі нема риби".

І як усяке кивання на „об'єктивні причини", така заява матиме опортуністичний корінець. Величезні маси оселедця треба шукати в такий рік. Але, шукаючи їх, можна знайти і їх знаходять у Норвегії і в Данії. І коли ми не знайдемо їх цієї весни, то знайдемо через рік. Ми вийдемо зовсім далеко в море. Коли оселедець не схоче підійти до даґестанця Махмета, то Махмет підійде до оселедця.

На півночі в нас уже працюють тралери — пароплави, що тягнуть за собою мішкові неводи. У червні місяці наш завод випускає перший радянський тралер, а на той рік тралери вже ловитимуть оселедця і в Чорноморському районі.

Ми прощаємося з першим оселедцем, романтично дивлячись на його розварений хвіст, перед тим, як викинути той хвіст у Лиман. Ми біжимо через Лиман у море — на бичків.

РОЗДІЛ Б

I

В Одесі на молу, вподовж каменястих берегів, у дачних місцевостях з ренесансними назвами Люстдорф, Аркадія і інших теж сидять на каменях люди. У руках вудки, і вудку запускається на дно під камінь. Дном ходять головасті морські бубирі—це бички - і хапають насадку роззявленим ротом. Бичок — це голова, до якої почеплено маленьке тіло і ще менший хвіст -- немов карикатура перших років двадцятого сторіччя — бурські генерали Бота, Девет, Деларей — величезні голови південно-африканських куркулів на малесеньких тільцях.

Заради такого малесенького тільця сидять люди на каменях навколо Одеси. Цей середньовічний спорт — це звичайно не є ловля бичків — і ці бички не потрапляють у консервні банки. І люди ці не рибалки, а рідні брати колекціонерам поштових марок, цигаркових етикеток і навіть якомусь із Ротшільдів, що зібрав єдину в світі, колосальну, майже повну колекцію пташачих вошей.

Щоб побачити, як ловлять бичка насправді, для консервних банок, треба потрапити, скажімо, на Кут. До Кута ще далеко. Ми виїхали рибальською шаландою з Кизима в Широку—це тільки перший етап путі.

Така собі рибальська шаланда — не дачний потяг і не автобус до Липового Гаю. Коли вона одпливе -- точно невідомо. Може сьогодні, а може післязавтра. Треба, щоб рибалки покінчили всі справи в Кизимі, одержали махорку на ввесь колектив, одержали хліб, одержали чоботи й мануфактуру на ударників, і коли все це наладовано в шаланді, треба, щоб був вітер. Словом, цей спосіб мандрувати найбільше нагадує пасажирський аероплян у туманну годину. Не полетіли сьогодні — полетимо взавтра, а то й післязавтра. Якщо буде вітер, то не буде туману, але зате гойдатиме.

Коли все одержано, коли минуло вже з троє день і ждати вже ніяк — об'ясняється, що шаланда одпливе завтра, удосвіта. Це значить, що можна ще буде поспати до десятої години вранці, поснідати вареною рибою, зробити прощальні візити до кожного з кизимівських рибалок, пошалатися Дідовим озером, убити й здати в Союз ще пар двоє лисок і норців, пообідати і надвечір, не поспішаючи, повагом, понести клунки на шаланду.

Дарма, що ви приїхали почасти для того, щоб боротися за темпи. У херсонській конторі Рибтресту дійсно метушня і директор може

придiлити вам тiльки три хвилини. Але на просторах Лиману гоголiвський спокiй. Вiдомостi про недовиконання плянiв допливають до Рибтресту на таких самих парусних шаландах, а звиклi до комфорту рибтрестiвськi урядовцi не мають бажання їхати цими шаландами в саму гущу рибальських промислiв. Так херсонська контора провалила була весняну путину тридцять першого року.

Усе ж таки бiжиш iз клунком до шаланди ристю, почерез яруги i каньйони надбережжя. Ану, як усе ж таки одпливли удосвiта? Тодi доведеться чекати три днi на нову шаланду i ще скiльки належиться на те, щоб одержано махорку, хлiб, чоботи i мануфактуру, здано рибу, випито i закушено i вiдӑано кiнцi—якщо є вiтер. Яри, яруги, водориї i каньйони надбережжя наганяють пiт пiд клунками. Перед останнiм каньйоном ристь переходить у курцгалоп, далi в галоп, далi в кар'єр. Останнiй каньйон — кар'єром.

Але нi. Все гаразд. Шаланда гойдається на причалi. Гоголiвський спокiй. На брезентi спить один, хтось з екiпажу. Коло самого носу шаланди спокiйно плаває гоголь, занурюючи носа в спокiйну воду. Нi вiтру, нi хвилi, нi рибалок. Рух. Розмова. Розташування. Гоголь перелiтає до сусiднього острiвця i влаштовується коло очерету.

II

Iдемо на веслах. Не те, щоб рибалки йшли на веслах, а ми щоб сидiли на оксамитних подушках. Чергувалися коло весел i от через що не всяк потрапляє в гущу рибальських промислiв.

Iти на шаландi на веслах — справа невесела. Є багато на Українi весел i способiв пливти веслом. Є три способи пливти одним веслом. Найлегший — це спосiб моїх слобожанських дiдiв—сидячи на кормi по-турецькому, дiд швидко загрiбає праворуч два—три рази, хутенько переносить весло лiворуч i так само швидко загрiбає два—три рази. Човен пише ламану лiнiю уздовж берега, з весла ллється вода в човен, пiдпливає пiд дiдiв зад, дiд спиняється, закурює i вихлюпує воду.

Є днiпрянський спосiб їхати одним веслом, не переносячи його через човен. Власне, є два такi способи. Початкiвцi, загрiбши веслом, спиняють його на мить i, гальмуючи, вирiвнюють човен. Так можна пливти тiльки тиховодцям i не проти вiтру.

Правильний наддніпрянський спосiб—це гребти вивертаючи весло, — воно працює тодi як пропелер пароплава. Удар i весло, вивернуте, застигає в повiтрi — вода стiкає з горизонтально повернутого пера. У точно такому ж ритмi удар i знов з вивернутого весла тихо спадає вода. Цим способом можна бiгти швидко, далеко, проти води, проти вiтру i хвилi. Але

треба чимало з'їсти каші, щоб цього способу навчитись — досить вибитись з ритму на йоту, і човен починає крутитись на однім місці. Я покинув тепер спосіб слабожанських дідів — наддніпрянська молодь навчила мене гребти як слід.

Є український моряцький спосіб гнати важенну шаланду одним веслом. На кормі трохи вибрано дерева і в цю виїмку закладено весло. Розставивши ноги, на шаланді стоїть гігант і жене її, крутячи веслом як шрубом. Для цього способу ще більше треба ззісти каші, ніж для дніпрянського, людині ж слабосильній ніяка каша не допоможе.

Ще більше способів є гребти парою весел, тож на ті способи вже немає місця на цих сторінках. Досить сказати, що весла на великій дубівці, а й шаланді — то колосальні весла. Гребти ними в безвітря — невесела робота, навіть коли ввесь час чергуватись. Наче вириваєш з корнем столітнього дуба. Одпочиваючи, треба закурювати. На цей час у нас уже не було тютюну.

Отже, треба було прохати в рибалок їхню дорогоцінну махорку, оце одержану на базі, преміяльну, бажану махорку.

Прохали. Закурювали. Терпіли. Знову прохали. Знову закурювали. Знову терпіли. Ще раз терпіли. І знову терпіли.

Тоді уп'ять прохали. Так доїхали до Широкої.

Широка — рибальський присілок. Де він — невідомо. Десь уночі. Уночі ми низочкою, як гуси, почимчикували через каміння річки і яруги до присілку. Удень тут мабуть було рівне місце. Але вночі це було дуже нерівне місце. Йшли швидко, бо передній знав дорогу. Отже й ми йшли швидко, бо не знали дороги – і відставати було не можна. Налітали на каміння, хлюпали в калюжах і йшли, йшли, йшли.

Уранці з'ясувалося, що Широка — це звичайне степове українське село на шпилі. Вийшовши з хати, видко було друге село — і від того села можна було потрапити на пароплав. Ні автомобіля, ні трамвая, ні автобуса, ні водного транспорту. Десять верстов із клунками і то спішно, бо пароплав мав бути рано-вранці.

Моряк лиманський не поспішав би, бо він дуже звик до точности водного транспорту. А якби він спізнився до пароплава, то стоїчно переночував би в конторі. Один зайвий день це для лиманського моряка — пусте. Ми ж поспішали.

Курним шляхом ми промчали ті десять верстов, не наважились навіть зайти в базар по розсипну махорку, прибігли до пристані, взяли квитки і заспокоїлися. Треба було чекати. Може дві години, а може й п'ять хвилин, а може й п'ять годин.

Попозіхавши скільки треба було і побалакавши з дівчатами, моряк почав пускати на клепану з залізних листів посудину. Ця посудина мала форму глибокого соусника, але на прові був

парус і навіть клівер. Народ уміщався в ямі помежи чардаком прови і стерном. Навколо іржаві залізні стіни, обліплені людом. Люд метушився, пхався і лаштувався на своїх і чужих кошах — небо і повітря були десь нагорі і в посудині запанували запахи. Був день, середина дня, полудень, але посудина пахла ніччю.

До всього ще не було чого курити. Терпіли. Прохали. Знов терпіли. Так добилися до фарватеру.

Лиман — мілкий. На ньому є величезні простори, де людина може ходити пішки серед цього все-таки моря. Так далеко, дуже далеко простяглася путь, позначена аж до обрію тичками і буями. Цією путтю прийшов здаля, з Херсона, прекрасний радянський пароплав „Котовський“. Він навис над посудиною як білий слон, милостиво спустив трап, і люди полізли на його спину, по одному, чіпляючись за поручні, оглядаючись на зелену воду десь далеко внизу.

Опалені сонцем, отруєні запахами, позбавлені цигарки, не виспані, ми ступили в прохолодні коридори між койл кодоли, між зручні лавки, між чисто поштриховані переділки. „Котовський“ підняв трап. Забурувала вода під кормою, і ми поволі відірвалися від залізної посудини.

„Котовський“ прийшов у Очаків. Ввесь час нічого було курити. Очаків був за кілометр від пароплава—буксирним катером перевезено всіх на берег. Прикрою горою наші клунки поїхали на наших спинах до міста.

III

Очаків—історичне місте. Він уславився трьома „П“: Петром Першим, Потьомкіним і Пастернаком. Петро Перший воював з турками, а Пастернак написав:

„Как-будто говорил Кагул
В ночах з очаковскою чайкой“.

Щоб увікопомнити цих трьох російських героїв, в Очакові поставлено пам'ятник — Суворову. Суворов з бронзи стоїть з шпадою в руці, в галанцях, і суворо дивиться на рибальські шаланди, нагадує нам, що ми ще не поставили пам'ятників героям пролетарської революції. Далеко від Суворова поз церкву, поз базар, поз громадську їдальню, поз ще одну вулицю стоїть друга перлина Очакова — готель. У цім готелі ми дістали кімнату.

Курить — от що було першою думкою нашою в Очакові. Очаків чи не Очаків, а курити хочеться. З допомогою місцевої газети ми закурили, зідхнули глибоко і стали лаштуватись, як би знову добитись до рибальських промислів на цей раз у морі.

РОЗДІЛ В

I

Редактор місцевої газети прийняв нас у своєму кабінеті. У цьому кабінеті був стіл, стілець і вікно. Ми сіли на столі і на вікні, і почалася розмова.

Розмова йшла про весняну путину тридцять першого року, про недовиконання плянів, про холодну погоду, про те, що запізнився хід риби, про хиби організації праці, про те, що рибу ловлять зернові колгоспи — інакше сказати, що організація риболовлі зернова, а не рибальська,— про ударників Ципура і Даниленка і, нарешті, про те, щоб пообідати.

Ми пішли разом в їдальню і їли довго і зосереджено. Після того нам закортіло спати. Але редактор пішов у газету.

„Скільки ж ти працюєш на день?“ І розмова перейшла на газетний штат, на матеріял і співробітників.

Штат складався з трьох осіб, включаючи туди й редактора. Четверта була машиністка. Редактор, один робітник — молоденький поет, другий робітник—трохи старший, учитель. Найстарший був сам редактор — йому було аж двадцять років.

Він був раніше секретарем райпарткому, цей редактор. Його перекинуто на газету боротись за виконання плянів, боротись за хліб, боротись за соціялізм у цьому глухому доісторічному куткові.

І він бореться ночі й дні. Його учня і співробітника-поета друкують у столичних журналах. Тільки сам він друкується тільки в своїй газеті.

Життя цього редактора — як Андерсенова казка, нездійсненна і брехлива для тих країн, де писав Андерсен, але простий, звичайний, щоденний факт у нас — історія Йвана.

Пам'ять про первісні джерела редакторового життя розпливається в темних просторах дому в степах коло моря. Дім цей належав куркулеві Скоробагатькові, а редактор народився в сезонних наймитів Івана і Килини.

Протягом довгих годин редактор самітний лежав на ганчір'ї, пісяв під себе, кричав і знову засинав, одчаявшися колись мати допомогу. Ніяких відпусток діловий Скоробагатько не давав, і Килина, як і раніше, в'язала снопи, громадила сіно, доїла корів і взагалі умножала Скоробагатькові капітали, в перерві годуючи редактора своїм молоком.

Страшних мук зазнав редактор, одбуваючи

перший рік свого життя. Сонце пекло йому шкіру і вона бралася болячками і злазила з маленького личка. Мухи лоскотали йому носа, губи, залазили у вуха, нахабно сиділи по п'ятнадцять хвилин на очах, а прикро завинуті рученята марно силкувалися відігнати єгипетську кару. Він був мокрий і висихав, вітер підхоплював його прохолодою, ставало прекрасно і легко, але далі робилося холодно, і редактор кашляв, забігався кашлем, душився і знову кашляв так, що боліли маленькі ребра, надсаджувалися м'язи худенького животика.

„Лишенько, та яке ж воно мале та плохе. Що то значить не хазяйська дитина. Худе, аж чорне".

Але редактор ріс, і з'ясовувалось, що він здоровий. Уже він сам бігав по траві і, упавши, не убивався, а тільки набирав повен рот землі. Далі він довго стояв і виколупував з-під язичка землю, рештки ж силкувався виплюнути, надуваючи губи. Він стояв суворий і на материне залицяння не відповідав, аж поки хоч трохи землі зоставалося в роті.

Рот очищався, і редактор вирішав сприйняти материну ласку. Він розкривав рученята, але звідкілясь доносився жахливий голос Скоробагатька, мати одразу робилася чужа і непривітна, і редактор зоставався з розкритими в порожнє рученятами саме тоді, коли вся душа його була готова розмовляти з матір'ю. Редактор плакав, біг за нею, падав і знову набирав повен рот землі.

Невідомо, як він навчився балакати, але він одразу почав висловлюватись правильно і суворо. „Кака",—заявляв він, почувши Скоробагатьків голос, і це було єдине дитяче нелітературне слово в його лексиконі. Він вимовляв слова і цілі речення чітко і коректно, бо ніхто не мав часу белькотати коло нього, милуючись з хиб дитячої мови. Він не казав ні „ням-ням", ні „а-а-а", а просто мовчав або кричав, коли ж почав балакати, то одразу висловився так: „хочу їсти і спати як собака".

Бо так щовечора висловлювався його батько — наймит Іван.

II

Редактор ріс, і десь між сутемрявою клуні, сутінком кущів верболозу і супротягом смердючої кухні зачинаються його перші спогади.

Найяскравіший його спогад, то було яйце. Залізний редакторів організм, загартований сонцем, водою і вітрами, десь піддався, і він захворів. З носа йому текло, як із знайомого кухонного вікна зимою, боліло в пельці, гуло у вухах, бурувало в шлункові.

„Я хворий",—сказав редактор. „Мовчи, щоб не дізнавсь хазяїн",—бо він чув такі слова від свого батька — наймита Йвана. І от невідомо якими способами чи з яких сум, але мати його Килина роздобула йому яйце. Скоробагатько що три дні відсилав на ринок сотню яєць, решту

споживалося в його домі, але всі ті яйця були на обліку, і наймит міг краще одкусити собі пальця, ніж торкнутися хазяйського яйця.

Так чи інакше, перед редактором було яйце, — закругле і біле воно лежало в його ручці. Мати хотіла була його облупити, щоб швидше сховати самі сліди бенкетування, але редактор не дав.

Попереду він довго грався яйцем, перекидав його з правої в ліву, притуляв до лиця, вкладав у вушко і навіть обережно застромив у рота і обсмоктав. Ззовні воно було ледь солонувате на смак.

Потому він рішуче ударив його об підлогу, бо щодня йому доводилося бачити, як інші їдять яйця. На тупому кінці виприснула променяста зірка навколо неглибокої ямки. Редактор підколупнув пальцем під зірку і почистив яйце.

Помалу він з'їв білок. Навіть його хворий і занімілий язичок відчув у білкові давно забутий смак материного молока, якісь мигдалеві натяки на якісь давно пробувані трави, білок розплився як хмарка. Зотанув між зубами і ставсь жовток.

Коли в білкові романтично сплітались легенькі смаки сотні споживних речей, як одсвіти на чистій білій хмаринці, то тепер це було жовте життя, важке золоте гало, гаряче сонце жовтого життя. Він з'їв його жадібно і швидко, найменші частки його спритно добув язичком споміж зубів, усе сполиснулося слиною і виявилося — мало.

Ні цукерок, що йому колись згодом принесла мати у великдень, ні м'ясо, якого йому теж якось довелось скуштувати, ні навіть численні яйця галагазів, що їх він згодом навчився збирати по скелястих берегах, не могли витруїти з редакторової душі спогаду про те яйце. Воно так і зосталося — гаряче жовте сонце в легкій хмарі білку.

Небавом потому наймит Іван уже не управився сховати свою хворість від Скоробагатька. Недугу пощастило б може затаїти і на цей раз, та вона несподівано подужчала Йвана, і він умер. Він умер літом дев'ятсот шістнадцятого року, не як повстанець і боєць за революцію, а безславно вмер від тяжкої недуги як наймит лютого степового куркуля.

Редакторові на той час було біля п'яти років, і він у згоді з законами про дитячу працю російської імперії мав право заробляти собі на хліб. Тож невдовзі потому він почав пасти куркулеві гуси.

Отак він підвищував свою кваліфікацію, переходячи з гусей на свині, з свиней на корови, аж поки не вирішив, що може косити й орати.

III

Тисячу дев'ятсот двадцять першого року йому не довелося здійснити цей рішенець. Косити

було нічого — був голод. Куркулі з свого боку вирішили їсти свій хліб самі, а як продавати, то тільки за вельосипеди, грамофони, машини шити, молотарки, а головним чином за дзвінке золото. Тож узимі двадцять першого року редактор одяг кашкета, підперезав шворкою ватну солдатську куртку, подивився критично на дірки в черевиках і пішов на Київщину.

Це були шістсот зимових верстов, яка верста в п'ять, яка в п'ятнадцять, а яка і в двадцять ступнів морозу. Ні Ґрімми, ні Андерсен, ні Діккенз, ніякий інший аматор людських страждань зроду не бралися описувати таку біду. Гензель і Ґретель — діти дроворуба—навіть не управлялись вийти з лісництва навколо своєї хати, як уже натрапляли на пірниковий котедж з цукровими шибками і шоколядними дверима. Редактор же йшов шістсот морозних верстов у кашкеті і куртці, йшов три тижні, щодня його маленькі вуха міряли температуру від п'яти до двадцяти ступнів, але не щодня йому доводилося їсти і не щодня спати.

Того було забагато навіть для чорного, геройського, загартованого сонцем, водою і вітрами тільця. Він десять разів умер би, якби не треба було йти.

Він ночував по селах, подекуди в хаті, подекуди в клуні. Часто його не пускали, бо вважали за безпритульного, а він же йшов на заробітки, чесно йшов, замість їхати під лавою у ваґоні. Та справа була не в недовір'і—бо від того

не ставало холодніше, — а в ночівлі. Не раз і не два він пересиджував усю ніч, клацаючи зубами, не заснувши ні на мить, чекаючи ранку як щастя, щоб зігрітися бігом і ходою на двадцятиступневім морозі.

Села минали за селами і так поступово мінилося їхнє обличчя, що редактор і не помітив, як замість кам'яних домів південного надмор'я пішли виливані хати степу, а далі замінились на плетені житла Черкащини.

Кожне село треба було завойовувати. Найлютіші собаки і люди лютіші від собак зімкнутим фронтом зустрічали його в кожнім новім селі. По селах був голод — і бідні не мали чого дати, а куркулі цькували його собаками. І все ж таки він переживав надзвичайні речі, побачивши нове село за ярами. На горі стояв вітряк, як хрест на могилі, але десь праворуч спід землі крадькома з'являлися і знов зникали два дерев'яні пальці — то куркуль молов хліб.

Кожна хата уперше народжувалась на світ. Така сама, як тисячі уже перейдених, вона була новонароджена, уперше в житті побачена, абсолютно не така, як інші, таємнича, грізна і привітна. Вікна її віщували ночівлю, а може й хліб.

Кожна вулиця була як перші роки життя. Вона пізнавалась з болючою насолодою, як уперше пізнаються фарби й назви речей. Вражень і сенсацій від неї вистачило б на ціле життя, на сотні життів, але вона переживалась

за п'ять хвилин і вмирала в свідомості, щоб ніколи більше не народитись. Натомість народжувалась нова вулиця, і знову життя заколялося спочатку.

Але, захоплюючись творчою грою народження і смерти сіл, вулиць і хат, редактор не забував ставитись до них критично.

Він редаґував хати. Одні він одразу викидав у макулятурний кіш, другі ухвалював до друку, треті відкладав у редакційний запас і для четвертих визначав міру роботи й боротьби, щоб зробити їх придатними до вжитку.

На Київщині редактор працював до тисячу дев'ятсот двадцять третього за сільсько-господарського наймита і, живучи тихо й ощадно, розжився так, що на поворот залізницею до рідного села зібрав деяку частину суми, може четверту, а може й п'яту частину.

Тим часом у надмор'ї справи покращали — хліба стало вдосталь, і редакторів брат у перших спромігся прислати йому бі лон, узиваний по-приморському бальзанка, повний доброї олії. Не для того, щоб підготувати редактора рослинним жиром, а для того, щоб він міг, спродавши олію, купити собі квитка на поворот додому. Бальзанку ж наказано привезти назад.

Редактор отже олію спродав, прилучив до одержаної суми свої ощадження, але на квиток не вистачило.

Тож він зашив гроші в кашкета, прив'язав бальзанку на спину і пішов знову за шістсот

верст додому, тільки тепер з порожньою бальзанкою за плечима.

Коли редактор знову взявся працювати в наймах у ріднім селі, він ще не вмів ні читати, ні писати. Зате він, правда, пройшов добрий курс політграмоти; робота в наймах і тисяча двісті верстов міркувань над соціяльними проблемами навік загартували в ньому клясову свідомість. Його отже прийнято до комсомольського осередку, і хороша дівчина, що керувала гуртком лікнепу, вивчила редактора читати і писати.

Тільки з того дня, як чорні закарлюки, мільйони мертвих мурашів заворушились, ожили і почали зафарблюватись тугою ненавистю і гарячою любов'ю, до того німі, стали кричати вголос, плакати і співати, починається діккензівська історія редактора, історія напівписьменного хлопця, що, працюючи вдень, читаючи вночі, боровшись і учившись, зробився секретарем районового партосередку, далі редактором газети і вже виховав кадри загартованих газетних робітників, пролетарських поетів і чуйних фейлетоністів. Бо перед тим днем, як він навчився читати, редактор пережив таку повість, яку ні один Діккенз не наважився б розповідати читачам, добре знаючи міру того, чому можуть повірити читачі діккензівських романів.

Редактор пішов у редакцію робити свою справу і справу пролетарського поета, якого він виділив для нас — показувати ловлю риби скипастями. Ми зійшли з скель міста на берег.

IV

Звичайно сам редактор щодня ходив на берег до рибалок перевіряти, як іде справа, підігнати, підбадьорити, дати в газеті гостру замітку, налагодити постачання, підтягти органи постачання, бо редактор увіходив у все і був скрізь.

Сьогодні ж ми йшли з його вивченцем, пролетарським поетом, що вже більше двох десятків його речей надруковано в столичних газетах. Дорогою він прочитав два свої твори, хороші і закличні речі, і ми ще раз привітали редакторову роботу з ним.

Попугньо вияснилося, що цей молодий хлопець, що такі путящі писав речі, не все, що треба, знав про літературу. Він не дуже уявляв собі, що за вірші одержують гонорар, і був приємно вражений тим, що за кожен, абсолютно за кожен вірш, ба навіть за кожен рядок його, хоча б і не вперше надрукований (бо бувало з ним, що один журнал передруковував його вірші з другого), йому належать гроші. Редактор, очевидно, не поспішав його привчати писати для грошей, а деякі наші журнали і видавництва взагалі дивляться на гонорар як на милостиню з щедрот їхніх, яку треба видирати зубами.

На березі був ворот (кабестан), і четверо дужих хлопців вибирали сіть. Недалеко берега метушилися шаланди, одпускаючи стовпи. Це ловили рибу скипастями.

Скипасть чи турецька сіть—це машина досить складна. Це стаціонарна сіть, протягнута між стовпами. Кожен стовп стоїть у воді на чотирьох якорях, тримаючись на натягнутій линві, як щогла на вантах. Вона перегороджує море коло берега як кордон, і риба, йдучи на мілини, заходить у скипасть.

Сей рік невелика була здобич. Скипасті допіру привезено, — це величезний апарат, що не під силу був приватникові та індивідуалові, і він може давати колосальні наслідки. Але ще не навчилися як слід скипастями орудувати — Держлов почав війну проти Рибтресту, і вони ставили скипасті не так, щоб упіймати, як щоб не пустити рибу до „конкурента“. Редактор воював день і ніч проти цих войовничих тенденцій і добився, що Держлов переставив свої скипасті.

Але й риба сей рік ішла неважно. Була дуже пізня, холодна весна. Риба не йшла в берег. Треба було б підійти до риби в море, але звиклі до кустарних метод, під шепіт куркульської агітації, рибалки туго посувалися вперед.

Правда, Лиман це район малого рибальства. Правда, тралери, моторні судна і всяка інша справа іде покищо головним чином на задоволення потреб великого рибальства. Правда, що навіть у районах великого рибальства плян путини тридцять першого року недовиконано.

Але правда й те, що партробота і профробота в рибальських районах не на висоті. Розбиті

і розпорошені отамани й рибаси ще впливають на темні рибальські маси. Вигнані з сіл куркулі надморських районів поденеде всіялися серед рибалок і ходять невпізнані під рибальською винцерадою.

Весною тридцять першого року ще діяло було опортуністичне керівництво Рибтресту. Постачання було погане, трудова дисципліна неважна. Коли в Куту пішов бичок, дехто з артілів, призначених на бичка, ловили на гак осетра в Лимані і спізнилися до Куту на сім—вісім день.

Але вже в цій весні працювали ті, що згодом підняли рибальську справу на висоту. Уже в Куту жив під парусом дід Орцій і друг його Терентій Пожа.

Як це не чудно, а в деяких артілях, саме з літніх уже людей, найкращі були бійці за більшовицьку путину. Може, через те, що їм далося в знаки дореволюційне рибальство.

Було ж те рибальство ось яке.

V

В офіційних документах міністерства земельних справ за 1913 рік знаходимо такі прямі вказівки:

„Державні рибальські дільниці південно-західньої частини Чорного моря, звичайно здавані з торгів, частенько за велику плату, здебільшого потрапляють до рук рибопромисловців, що мають за краще („предпочитают“) не експлуатувати їх самостійно, а віддавати їх за дуже високі проценти місцевим ловцям. Ясно („понятно“), що при такому стані справи („порядке вещей“) неможливий ніякий проґрес у техніці ловлення і боротись проти хижацтва дуже нелегка річ, бо рибалка, підстібуваний злиднями, намагається взяти з моря якомога більше, не гребуючи ніякими способами, не зважаючи на майбутнє виснаження води“.

Чому панували хижацькі методи рибальства, стане ясно, коли згадати, при яких умовах працював рибалка, як реалізувалося здобич.

Професійні ловці звичайно складали невідні артілі, приміщення було хазяйське, хазяйська була вся „посудина“ (судна, сіті, гачки і т. д.), хазяйська, отже, була повна воля над ловцем. За головну форму вербування рибалок правив порядок, подібний до морського „покрута“, а саме—виторг ділилося між хазяїном і артіллю нерівно. Тож 15—20 рибалок укупі діставали таку суму, як сам хазяїн. Та це ще не все. З суми, що її мала одержати артіль, на хазяїнову користь вираховувалось ще половинну вартість берега, лідника й харчу артілі за ввесь період путини. Кінець-кінцем, виходило, що, коли, приміром, за весь сезон заробіток кожного члена артілі становив 80—100 карбованців, то хазяйський прибуток 1300—1500 карбованців.

Та і це ще не все. Кожен член артілі одержував одну пайку, а отаман — три паї.

Але і на цьому не обмежувалось грабування

ловців. Отаманові заробітки були чималенькі, бо виловлену рибу, перелічивши і трохи поторгувавшись про око ловецьке, отаман спродував скупникам за мізерну ціну, зараньше порозумівшися з ними. Отже він продавав рибу за безцінь, а саме за це мав добру винагороду. Характерно, що яка б не була мізерна ціна, встановлена таким способом, але артіль ніколи не заперечувала, бо встановляти ціну, це було невід'ємне право отаманове. У записках сучасника ми знаходимо, наприклад, таке цікаве місце:

„За купцем наше діло не стане. Без шепотинника жодної тоні не зробиш. Як настане путина, скрізь як ярмарок; де тягнуть невід, то там відразу, немов гайворони, шепотинники збігаються. Як у кого тільки й грошей, що жеребкова копійка, а й він туди ж у торг пнеться. Йому й непотрібна риба: йому аби відступне... І так багато їх тут, що, справді, куди не кинь, а вцілиш у шепотинника“.

Такий рибалка, що не працював у невідній артілі, теж щедру сплачував данину всілякім посередникам, що стояли межи ним і споживачем риби. Збут риби — це було як гра в куцібаби. Рибний ринок був найкапризніший спосеред усіх — не тільки кожного дня, ба кожної години мінилася ціна. Найближче стояли до рибалки скупники і шепотинники. Вони їздили скрізь і всюди, від них не ховався найменший

ставок і скрізь вони ошукували рибалок. Ціни, на які скуповувалося рибу, до деякої міри були залежали від ринкових цін, але щодалі був район від ринку, то меншу давали ціну шепотинники, скуповуючи рибу як коли, то просто за безцінь.

Самі взаємини поміж скупниками та рибалками були дуже складні. Скупники не тільки купували готову рибу за готові гроші. Перед початком путини вони частенько давали рибалкам авансові суми — на ці гроші рибалки підкупляли і підновляли „посудину“ (ременента). Доки він не піймав риби, рибалка не міг обійтися без такої допомоги — інакше йому несила було б працювати. Взявши завдаток, рибалка закабалявся продавати рибу тільки одному скупникові чи конторі, боячися не одержати наступного разу потрібних оперативних сум. У результаті рибу він продавав за таку ціну, яку йому накидав скупник. Бувало й таке, що рибалці несила була виплатити протягом року позичену суму, отож на той рік борг виростав, і скупник мав рибалку всього з сітьми і снастю в своїй жмені. Не дарма ж ми знаємо таке місце в рибальській пісні:

„Мене як хоч узивай, не все позволяю,
Аби крамарем не звав, бо за це полаю“.

Природно, що вже за старих часів рибалки силкувались скооперуватися. Але капіталізм не дає змоги існувати виробничій кооперації.

От що кажуть з приводу рибальської коопе-рації офіційні звіти міністерства земельних справ:

„Через економічну залежність ловецького населення від великих рибасів („рыбопромы ! ленников“) тепер у північно-західній частині Чорного моря панують зовсім ненормальні способи використовування рибних багатств, при яких більшість продуктів іде до рук скупників та комісіонерів. Самі ж рибалки, що під час роботи часто-густо рискують своїм життям, ледве животіють. Єдиний вихід з цього становища — це, без сумніву, утворення економічно сильних ловецьких товариств, спроможних організувати не тільки добування риби, але й здобування її при вигідних для себе умовах, без посередництва третіх осіб. Самі рибалки дуже добре усвідомлюють всю доконечну потребу таких організацій і не раз намагалися утворювати товариства. Але, як довів досвід, досить було одного нещасливого року, щоб товариство, вичерпавши всі свої кошти, знов потрапило до рибасів, які згодом мали ввесь прибуток від подальших зисковних років“.

Всі ці розкоші дореволюційного рибальства дід Орцій і друг його Терентій Пожа пережили не з книжок, а на своїй власній шкурі. Чверть століття досвідчений рибалка, старий майстер Орцій був у кабалі в рибасів, шепотинників, хазяїв і отаманів. На морі отаман притихав,

особливо в бурю, і командував Орцій, але на суші до отамана поверталася самовпевненість, самоповага, авторитетність і компетентність, і отаман спритно спродував за безцінь рибу, ціною риску життям здобуту Орцієм з товаришами.

Через падіння вилову під час імперіялістичної і горожанської війни Україна відновила рибні запаси в своїх водах. Наукова експедиція професора Книповича установила, приміром, для Озівського моря відставлення нормальної рибної маси.

Але не відразу ми дісталися до тієї рибної маси. „Широко розгорнулася була робота приватника і куркуля“,—каже той самий М. Гурович, якого ми цитували вище. Тепер ми наведемо з нього багато тексту, який він, М. Гурович, у свою чергу посписував з інших книжок.

„Фактично іншого становища і не могло бути, бо на ту добу скількинебудь міцної кооперативної організації не було. Тільки 1925 року потроху починають оформлюватися рибальські кооперативи на місцях і розпочинається тривалий процес організаційного і фінансового зміцнення рибальської кооперації. Вся наша кооперативна система об'єднувала тоді щонайбільше одну третину рибальської людности, посудини було малувато і транспорт був не на висоті. Тим то улов рибальської кооперації щодо його розмірів був невеличкий. Навіть

1926/7 року, згідно з даними обслідування рибних промислів півдня, кооперування рибництво зреалізувало з допомогою своїх промислових товариств тільки 49% усього здобутку, а другу половину продало: робітничій кооперації 12%, приватним крамарям 19%, консервним підприємствам 7% і, нарешті, 13% здобутку рибалки продали непосередньо споживачеві".

Було, словом сказати, всього.

VI

Тепер ще не все гаразд. Але тепер це зріст, а не животіння. Гарячково будується нову рибальську фльоту. Мелітопільський завод робить нафтові мотори. Виписується і виплітається нову справу — скипасті, мішкові неводи. Будується консервні заводи.

Доки видавництво поспіє видати цю книжку, навіть у районі малого рибальства, в дніпровському Лимані будуть уже і тралери.

Тралер — це морський трактор. Шаланда (чи там баркас, дубівка тощо) — це морський кінь. Уся ця парусна романтика — це останні рештки середньовічної генуезької морської техніки.

Вони не зникнуть зовсім так, як не можуть зникнути зовсім коні в сільському господарстві. Але це будуть допоміжні засоби, ручні свердла коло нового револьверного свердлувального верстату, що лежать напохваті, про всяк випадок, не більше.

І це дуже скоро. Уже в районах великого рибальства ходять тралери і біжать моторові шкуни радянського виробу. Консервна промисловість самого тільки Дагестану виросла на 488%.

Навпаки, буржуазний світ не тільки жене паротяги на дорогоцінній пшениці, не тільки затопляє мільйони мішків безцінної кави, що сконцентрувала в собі мільйони днів невільничої праці під тропічним сонцем, не тільки розбирає десятки домен і спиняє сотні заводів, що не стосується прямо до теми нашої книжки.

Кораблі замість іти через Суецький канал, де за проїзд береться в золотій валюті, обпливають Африку з півдня, бо це дешевше виходить.

Вони поновляють шлях Васко-да Гама й інших конквістадорів. Це може дуже романтично, але найбільша драма для капіталістичного світу в тому, що це вигідно. Це дешевше, ніж їхати, зберігаючи десятки тисяч кілометрів через Суецький канал.

Англійські верфі працюють зараз у такому маштабі, як у 1881 році — півстоліття тому. Але найцікавіше не те.

Поряд з десятками тисяч інших товариств — товариств допомоги незаможним генералам і полковникам імперіялістичної війни, товариств поширення нової методи хрищення дітей, товариств заборони лікарям і вченим робити

експерименти над живими тваринами, товариств стріляння з середньовічних луків та арбалетів, товариств шпитальної допомоги хворим собачкам, товариств вивчення астрального тіла людської душі, товариств знищення усіх рас, окроме англо-саксонської, товариств поширення серед робітництва творів Мільтона і товариств знищення машин і цивілізації, — існує одне товариство, що просто стосується до нашої теми. Це є спеціяльне товариство, що має свою президію, почесних членів, членів і кандидатів у члени, свої блянки і свій рахунок у банкові і мета його — знищення корабельних верфів.

Енерґійні діячі цього товариства, живучи з благодійної роботи, уже закрили і спродали на зламання сімдесят дві верфі і обіцяють боротися й надалі з такою ж ревністю.

Суднобудівельний пролетаріят мусить спокійно дивитися, як оскаженілі дикуни авторитетно руйнують знаряддя його праці і потішають його тим, що це робиться для загального добра, на користь морякам і робітникам зосібна.

VII

Ми пішли з берега в Очаків. Узавтра мусили їхати на Кут, де саме ловлять бичків. З нами мав пливти Терентій Пожа, друг і співробітник діда Орція, що саме перебував на Куті коло ловлі бичків. Терентій Пожа, виявилося, був невеликий чоловік, байцований сонцем до того,

що годі було добрати скільки йому років. Шкіра на обличчі й на руках йому була така, ніби її м'яли, розтягали, чистили і видубили, щоб ніколи не зносилася. Балакав він мало і попередніх відомостей про бичків не подав. Його концепція була така, що все ясно, отже, нема для чого довго пояснювати.

Ніби розпитувався про його, показуючи на воду: „це вода чи не так?“ „Вода“, — одповів би з чемности Терентій Пожа, хоча ясно було, що це не горілка. Ніби далі перед ним поставлено питання: чи отой шмат полотна, чи то не парус? „Парус“, — одповів би з такою самою люб'язністю Терентій Пожа, даючи зрозуміти, що, власне, це „для розмови“, а не для того, щоб дізнатися про природу речей.

Спробували б ви, приміром, вертаючись на реальний ґрунт, спитати в нього, що це за риба бичок. Не втрачаючи рівноваги, він резонно одповів би:

„Бичок? — Бичок!“

Якби далі ви зацікавилися б усерйоз, якими сітьми ловлять бичків, то він з тим самим логічним спокоєм одказав би:

„Бичків? Якими сітьми? — Сітьми, що на бичків!“

І він мав би, власне, рацію до деякої міри. Багато є такого, що треба бачити, щоб зрозуміти. Людина, що про все хоче дізнатися з енциклопедичного словника, мало про віщо дізнається.

Більше того — для того, щоб зрозуміти, що таке виробничий ентузіязм, мало читати газети і дивитися на цифри. Часто треба буває поїхати на завод і розплющити очі. Виробничий ентузіязм існує на самім ділі, насправді, і газетний співробітник, що склеює цей ентузіязм з робкорівських дописів, подекуди настільки його вихолощує, що Мар'я Іванна, читаючи його замітку, скептично похитує головою і зостається непереконана. Мар'я Іванна в цьому випадкові уподібнюється тому англійському морякові, що ніяк не міг зрозуміти, що таке Париж.

„Париж, — пояснив йому другий моряк, жуючи тютюн, щоб, сплюнувши його, знову взятися до конови з гарячою водою і віскі. — Париж є Париж. От що він таке! Ти зрозумів?“

„Не розумію“, — одказав той моряк, що не бачив Парижу, закладаючи в рота акуратно одчикраяну скибку тютюну.

„Я тобі пояснюю, — сказав той моряк, що бачив Париж. — От ти бував у Ярборо?“

(Ярборо це є рибний ринок недалеко Лондона, що вславився головне солоністю і морською міццю тамтешньої розмови).

„Ярборо! — розсердився той моряк, що не бачив Парижу. — Ярборо. Я був на Сандвічевих островах. Я знаю Ярборо краще, ніж ти знав свою матір“. І ображений моряк додав один з виразів з того асортименту, що були дуже популярні саме в Ярборо.

„От, — сказав моряк, що був у Парижі, уважно

обдивляючи дно своєї конови. — Ти бачив Ярборо. Так от Париж це зовсім не те. Нічого подібного“.

VIII

У нас є навіть чимало романів, де виробничий ентузіязм і героїзм праці подається фалшиво. Що найгірше, ці романи подекуди претендують на те, що вони є пролетарська література.

На однім заводі я зазнайомився з молодим ще, але сильно досвідченим хлопцем. Цей хлопець управився воювати в громадянській війні, стати членом партії і бути протягом двох років редактором газети у великому радянському місті — десь на схід від Харкова.

Бувши редактором газети, він схибив. Він допустився таких помилок, що його знято і послано на завод працювати коло верстату.

Протягом року він працював коло токарного верстату і за вчителя йому був старий токар, музикант і маестро токарної справи.

Я не раз балакав з колишнім редактором, і от одного вечора, коли я мав уже покинути завод і повертатись назад до Харкова, я зустрів його ввечорі в провулку недалеко від дверей партбюра.

„Здоров, Гансе, — сказав я (він був латиш), — я завтра їду. Як ти там точив сьогодні дизельний вал?“

Ганс суворо подивився на мене і нічого не одповів. Я здивувався, але ще пустив якийсь

нетактовний жарт на штиб того, що він надувався як блоха на мороз. Ганс махнув рукою і вирушив до дверей партбюра.

„Стривай, — сказав я уже іншим тоном, бо я теж почав сердитись.— Що ти чванишся як старою латкою. Чи може тебе призначили на редактора стінгазети? От я хотів показати тобі книжку“.

І я показав йому книжку Панкова „Техника резания металлов на станках“, в оправі, з формулами, рисунками і схемами.

„От саме, що на редактора,—похмуро сказав Ганс. — Мене посилають знов працювати в газету“. Він узяв книжку і чогось одвернувся. Я знав, чого він став до мене спиною. Він плакав.

Здоровий, сильний і рішучий, він любив колись свою газетну справу і полюбить її, як знову візьметься до неї. Але зараз він не міг перенести того, що його відривають від його верстату. Я подарував йому книжку, і він відчув, що я розумію його силу, сором, трагедію, сльози і хвилинну малодушність. Нехай хто хоче сміється з мого Ганса або пишається з власної видержки і витриманости. Мені не смішно.

IX

Тож ми розлучилися з Терентієм Пожею і пішли спати. Уранці ми з'явилися на рибну базу, де коло містків гойдалася чепурненька шаланда з шпринтовим парусом. Парус був

рожевий, бо не дуже легко буває дістати матерію, яку хочеш, а доводиться часом брати, яка є. Хтось з нас не витримав і спитав у Терентія Пожі, як ми будемо пливти до Кута, маючи на увазі лінію рейсу.

„Як будемо пливти? Водою“,—прихильно одповів Терентій Пожа, і мені здалося, що в голосі його був якийсь ледви помітний, легесенький натяк на кепкування.

Ми поскидали речі в камбуз. Вона мала трюм, повну палубу, щось таке подібне до каюти і навіть мотор, ця шаланда. Мотором ми й пливли, бо вітру не було. Ми бігли так, що праворуч нас відпливав на північ скелястий правий берег Лиману. Споза скель попереду вияснився Очаків і далі засинів і почав туманіти. Десь дуже далеко немов легенька хмарка лежав низький лівий берег. Просто перед нами теж щось обмежувало воду—ніби вода була світліша, ніби це була нерухома, від неба й до неба, біла смуга піни.

Це була Кінбурнська коса. Терентій Пожа почав забирати право — очаківський берег уже виглядав як пасмо гір на рельєфній мапі, як довгенький шматочок ясножовтої глини. Ми були уже недалеко Кінбурнської коси, але вона все ще здавалася постійною смугою піни, нерухомою частиною води. Це була піскова мілина і блищала під сонцем як нікель. На запитання, яка вона є, Кінбурнська коса, Терентій Пожа, відповів приязно, що вона — коса як коса, отже

довелося самому собі уявляти довженну піскову смугу, вищу від моря на якісь двадцять сантиметрів, у найвищій точці завалену камкою, засиджену птицями, облітану і обскиглену мартинами і заливану морем у шторм зовсім з головою, з найвищими її плято в двадцять сантиметрів увишки.

Пісок білів як вода. Кому доводилося місячної ночі шукати шляху серед піскових дюн, той знає цю схожість. Ніч наповнюється озерами, навколо блищить вода, і коли здається, що зараз ноги увійдуть у надбережну вогкість, раптом бачиш, що нічне озеро є просто піскова стіна дюни, облямована, як берегами, торішньою травою.

Кінбурнська коса відмежовує Лиман від Чорного моря одеської орієнтації. Але лиманська вода йде в наступ на море і от обіруч кінця коси вода лиманська — зелена й туманна. Довго ми бігли в туманнозеленій воді, уже вибігши в море; уже коли перед нами було видно селище на Кугі, десь недалеко зачорніла смуга іншої води. Ми наближалися до цієї смуги, і вона ніби тікала від нас. Уже нас гойдало вічним морським зибом, а все ще ми бігли в туманнозеленій воді.

Нарешті прова (ніс) шаланди увійшла в прозору стемнасиню воду, а туманнозелена вода стала віддалятися за стерном. Чудно було дивитися і трудно споміритися на свої власні очі— дві води, лиманська туманнозелена і стемнасиня морська, не змішувались і не спливались, наче між них хтось постановив скляний рубіж. Зиб переходив над скляний рубіж і перекочувався з моря в лиманську воду, але кольори зоставалися різні і зелено-синя грань знов виступала спід зибу.

РОЗДІЛ Г

I

Ми підпливли до Кута — це був такий самий низький берег, як Кінбурнська коса, тільки оддалік присіли хатки степової оселі. Нас узято на човни і підвезено до містка, весь берег був обмежений піною, що нагонив зиб, і камкою (камка ж—для забутніх, чи дуже зайнятих читачів — це морське сіно, викинуті водою мертві водорості, те, на чому варять рибу і що підгортають під шатро, щоб не продувало).

Уздовж берега був як циганський табір. Шатрами напнуті паруси один побіля одного тяглися далеко — стільки, скільки лежало витягнутих на берег шаланд. За низкою шаланд, за низкою парусів, за низкою неводів був степ.

Під шатром спали рибалки. Тільки дехто згортав камку і ніс казана, а були й такі, що вже чистили картоплю.

На такі операції ми дивилися з природною цікавістю. В степу не було не лише хаторгівського ресторану, а й ніякого рундучка з міка-

дом і монпансьє. Тільки десь за кілометрів троє було селище і в тім селищі кооператив. У тому кооперативі могли бути хомути, лямпи, коломазь, два примуси і короб з вухналями — і то, якщо він відчинений.

Тож, не думаючи довго, ми теж узялися згортати камку і витягли стандартний посуд, що невідомо з яких причин, ще й у цій незалізничій місцевості носить ім'я інженера Пульмана.

Побачивши пульман, рибалки дещо оживилися, хоч на тому пульмані не було ні коліс, ні ресор, ні чотирьох осей, ні трафаретів з забороною курити, ні вестінгавзівського гальма, а він просто був заткнутий згори затичкою, на чому й обмежувалася вся його техніка.

Коли всі посідали кружка коло казана з юшкою, а нас було багато, отже на кожного припадала якась сотня кубсантиметрів пульманового змісту, то Ципур, наллявши з пульмана першу порцію, замислився.

„Щось не так,—сказав він,—ще когось немає". І поринув у глибокий задум. Усі сиділи тихо і не одна ложка не поворухнулась.

„От що,—сказав Ципур і поглянув на Терентія Пожу.—Я думаю, ти не забув. А сидиш наче тобі одсох язик, нема комсомольця".

„Нема! — з готовністю погодився Терентій Пожа. — Ходім", — сказав він і поклав ложку. Пішли і ми шукати комсомольця, трохи дивуючись з того, що тільки один комсомолець є в цій рибальській артілі.

Перед одним з шатрів Терентій Пожа спинився і підняв краєчок паруса. Під парусом лежав довгий дід. Він спав. На бороду йому сповзала розгорнута книжка.

„Діду!“ — сказав Терентій Пожа. Довгий дід розплющив очі, акуратно закрив книжку і заткнув її під одежу. Далі він виповз спід шатра і пішов з нами назад до казана.

„А де ж комсомолець?“ — спитав один з нас у Терентія Пожі і враз схаменувся, злякавшися наперед діловитої лаконічности Терентія. Але на цей раз Терентій Пожа переплюнув самого себе. Він нічого не відповів, а розплившись широкою усмішкою, указав на дідову спину. Мені свербів язик розпитатись, але я мав підозріння, що Терентій Пожа просто ще раз сконстатує, що цей дід є комсомолець, і на тому скінчиться розмова.

Отже ми сіли навколо казана і взялися до юшки. Юшка з свіжих жирних бичків — це справа серйозна, і балачок не було.

Казан той не раз і не два доливано свіжою юшкою з величезного котла, але дуже хотілося їсти і балачка не зачиналась. Нарешті ми застогнали і сперлись один на одного.

Тоді Ципур виловив з котла зварену рибу і насипав повний казан. Риба знов зацікавила нас. Не раз і не два досипувано в казан свіжої риби з котла і все не законялася балачка.

Нарешті, не в силах поворухнути язиком, ми махнули рукою і лягли боком коло казана. Тоді

Ципур з якоїсь доти невидної посудини насипав у казан пшоняної каші з риб'ячою печінкою. Довелося покуштувати і цієї каші, і тоді тільки я добрав, яка глибока мудрість ховалась у тому, що саме цю кашу подано наостанці.

Бо каша з бичковою печінкою навіть на людину, що нажерлася по вінця юшкою і рибою, справляє враження громового удару серед ясного неба. Розповідати про неї так само недоцільно, як пояснити, що таке Париж морякові з Ярборо. Треба її скуштувати. От що треба.

Коли ж нарешті скінчилася й каша з риб'ячою печінкою, ми не в силах далі жити, одкинулись назад і заснули тут же горічерева під гарячим сонцем. Так нам і не пощастило дізнатися в час обіду, чому взивався довгий дід комсомольцем.

II

Увечорі того ж дня нам довелося про це дізнатись. У величезнім домі степового куркуля, непривітнім і порожнім, як клуня, відбувався мітинґ трудових рибальських артілів. Куркуль уже рік тому десь подався і N.E.I. (Non est inventus) (не знайдено його). У найбільшій хаті пороблено якінебудь лави, але народу було багато — рибальські жінки й дівчата теж, і друга хата теж була повна — тільки тут стояли. Ми з Сашком знайшли в кутку барило, поставили його на попа і сіли вдвох. Почався мітинґ, і районовий уповноважений сказав промову. Висвітливши

міжнароднє становище, він перейшов до виконання пляну на Куті.

Мірним голосом він читав прізвища членів артілі і проти кожного називав цифру улову і відсоток виконання пляну.

„Тодосенко Г. П. Завдання вилову на бриґаду 180 пудів. Виловлено на бриґаду 204 пуди. Відсоток виконання 100% (Вище 100 відсотків уповноважений не рахував). Почав ловити бриґадир 5-го квітня. Додатково виловив 4 пуди.

	Завд.	Виловл.	Відсоток	Додатк.
2. Данилів Ф. . . .	180 п.	157	87%	7 п.
3. Запорожченко М.	180 п.	157	87%	5 п.
4. Тодосенко Ф. . . .	180 п	151	84%	—
5. Стрільцов І. (перш.)	180 п.	143	81%	23 п.

Тут уповноваженого перебив голос стрільчихи.

„Так ви скажіть у процентах, скільки виловив Стрільцов Іван?“ (Ухвальний гуд у лавах рибалок).

Уповноважений замислився на мить. „Всього,— сказав він,—Стрільцов Іван виловив 92% пляннового завдання“.

„Так чого ж ви його вписали на п'ятий номер? Коли ж ми, виходить, на другий номер наловили. Після Тодосенка!“ (Знову ухвальний гуд з задніх лав).

„А тому, громадянко,— сказав уповноважений,— що замість прибути п'ятого квітня бриґадир Стрільцов Іван аж до десятого квітня ловив у Лимані осетра. Но все ж таки він підігнав.

А от іншим той осетер збив усі проценти“ (Гуд негайно ущух).

	Завд.	Вил.	Відс.	Додатк.
6. Николаїв П. Н.	180—	139—	77%—	7 п.
7. Данилів В. А.	180—	137—	76%—	3 п.
8. Майструк М.	180—	137—	76%—	2 п.
9. Денно Ів. Г.	180—	135—	74%—	2 п.
10. Поважницький Ів.	180—	125—	70%—	21 п.

„А всього 87%“,—сказав неголосно, але дуже чітко басовий голос Поважницького, наче з бочки. „Осетер!“—відказав високий дівочий голос. „Осетер!“ —розляглося в кімнаті, і Поважницький Іван поважно сховався за спини.

Після Т. Гніздієва, що через того самого осетра виконав 81% тільки з додатковим виловом у 13 пудів, пішли бриґадири на сімдесят, шістдесят і навіть на тридцять відсотків. Це вже були принципіяльні „осетри“ і поводилися вони як школярі, остаточно заведені у чорний список. Вони тільки крехтали і спльовували. Вони переступали з ноги на ногу, і видко було, що головна їхня ідея, це тепер добре випити, негайно , випити і в своїй компанії навести смертельну критику на уповноваженого, на тих, що не ловили осетра, порозумітися між собою, що якби вони хотіли, то вони б ловили, хіба ж так? Та вони б узяли двісті пудів. Не то що якісь там сто сорок, чи сто п'ятдесят. Та вони ж завтра висиплять сітку отам, де висипав учора Данилів Федір, а як він пручатиметься, то наб'ють йому пику, щоб не вилазив на перед і не соромив

їх, сучий син — правда, сітку треба латати і все через чортові баби — сітка вже лізе на клоччя — нема того, щоб виплести нову або хоч полатати — а сплять баби — і не буди, бо буде гавкати через цілий день і отож повік не забуде згадувати про горілку. Та що я їй дався? Не охота вставати, а то оце зараз пішов би та дав би їй так, щоб ногами укрилася..."

Але все це були мрії, підкреслені тільки безсилим тупотінням, а ганьба і презирство були тут, навколо, у хаті. Тільки один з „осетрів" стояв спокійно і навіть на вустах йому заграла приязна усмішка. Він мав ідею. Він чекав.

Коли уповноважений дочитав реєстр до кінця, „осетер" тріюмфально запитав:

„А де ж у вас, у тому вашому спискові комсомолець? Чи він, може, не виконав пляна?"

(Осетри оживились і навіть перестали тупцювати).

„Комсомольцеве слово попереду,— сухо одказав уповноважений.— Не знаю, чи воно вам припаде до вподоби". І він не поспішаючи докінчив свою промову.

„Слово має товариш Орцій",— сказав представник редакції, пролетарський поет. Усі повернулися назад і побачили довгого діда.

III

„Я — комсомолець",— сказав дід, і все в хаті перевернулось. Тепер усі дивилися на схід, обличчя зробились потилицями і спини закруглились там, де допіру були груди. Авдиторія повернулася на сто вісімдесять градусів назад.

„Я — комсомолець, — повторив дід,— хоч ви з мене смійтеся, хоч ні. То мені байдуже. Не те, щоб я був партійний, бо я на те ще не заслужився. Но я комсомолець, і ви мене слухатимете. Так?"

„Так",—сказало скілька голосів. Осетри знов перестали тупцюватись, і їх зовсім не було помітно. Дехто, здавалося, геть ізник, розчинився в рибальській масі. Дехто вислизнув у сусідню кімнату — це були непримиренні. З-за пазухи дід добув засмальцьовану книжку.

„Я довго жив,—сказав дід.— Я бачив усього. Рибалив я і за царя. Рибалив за війни турецької і німецької, яка називається імперіялістична війна. Рибалив я й за французької війни в Одесі, і в Херсоні, яка називається громадянська війна. Рибалив я і в неп і рибалю зараз, коли видно, як нам треба жити і хто наш ворог, що ворог нам — куркуль, шепотинник, рибас, а його наймити — осетри. Я бачив усього. Нема такого, щоб я не бачив. Тільки не бачив я зроду таких дурних, як ви".

Ні усмішок, ні шепоту, ні тупоту не було у великій хаті. Видко було, що діда поважали над усіх. Всі дивилися на порепані дідові вуста. Але дід нічого не сказав. Він підняв свою засмальцьовану книжку вгору так, що її було видно всім.

„Ця книжка називається: „Дікштейн. Хто чим живий“ —сказав дід. – І тут написано, чим живий робочий і теж рибалка, котрий є селянин і теж робочий чоловік. Написано тут і про буржуїв, хвабрикантів і інших куркулів, которі є експлуататори робочого люду“.

„Но я вам про це не казатиму. Хто з вас може намацати свою голову, той хай помацає. Хай подивиться там і згадає, як жив рибалка коло куркуля, рибаса і шепотинника. Я не забув. Бо в мене вмерли діти і жінку мою загнало в гроб“.

„Котрий з вас письменний, а читає тільки що написано в пульмані, той є дурак. І дураком і помре“.

Дід обвів поглядом хату, реґіструючи очима письменних. Письменні почували себе не краще від осегрів.

„Чому я піймав двіста сорок пудів на свою шаланду? Може я знаю слово таке? Є серед вас такі відьми, що шепочуть, ніби я знаю слово. Може, мені просто пайщить, як дурному, як попайдило Николаєву, що він поїхав п'яний, наскочив на хід бубиря і взяв повну шаланду?“

„Нема такого слова і нема такого паю, щоб ловити рибу. Голову треба мати“.

„А як буде в тебе голова, то буде в тебе поняття, чим ти живеш і чим живе робочий чоловік. Як є в тебе голова, то ти добереш, що треба рибу ловити для тебе і для робочих.

А як сіті в тебе розідрані на хобоття, то чим ти рибу піймаєш?“

„От де ви є! Ви й досі робите, як мокре горить. Вам і не віє в голові, що рибаса й шепотинника вже немає і що в цій куркулевій хаті я, дід Орцій, що гнув перед тим куркулем шию, говорю вам, дуракам, промову, щоб ви, дураки, тепер не гнули шию перед експлуататорами“.

„Сіть полатай. Шаланду приведи до пуття. Щоб вона в тебе не шалалась як скажена пані, а ставала там, де тобі треба висипати сіть. Голову свою помацай. Покопайся в голові, що ти вчора бачив. Де мартини мотались. Який вітер був“.

„І ти не дивись, що холодно. І не слухай всякого гавкала, що буде тобі верзти, мовляв, у холод риба не ловиться і можна спати, а то й випити з такими ж дураками, як ти. Холодно? А ти візьми й опусти руку у воду. Як стане від того тепліше, то риба йтиме, та ще й як“.

„А як вода холодніша від вітру, то хоч би тобі сонце гріло як у печі, то багато риби не візьмеш“.

„Но все ж таки, щоб сіть у тебе була справна і голова на місці, то й те ти б узяв план. Може й не переплюнеш, но план візьмеш“.

„І це ще не все я сказав. Хоч я й старий, а дивлюся я не назад, а вперед. Мале слово „план“, а багато важить“.

„Є в Мелітополі завод. Для моторів завод. Я читав, до біса буде моторів. Отак мотором

і перебіг, де більше бичок іде. Хоч за сорок верстов, за Тендру і чортзна куди. І чи є вітер, чи нема, то тобі байдуже. На всяку шаланду буде мотор".

„Но єсли ти, дурак, риби не піймаєш, то що буде шамать робочий у Мелітополі? Ти це можеш головою своєю обміркувати? Ти хочеш, щоб ти продав перекупці осетра і напився як свиня, а він щоб робив тобі мотор із яшною кашею в пузі?"

Дід замовк. Почалася ніякова павза. Образ яшної каші в пузі яскраво вималювався в уяві рибалок. Черево роздуває, охлявають руки й ноги. Дід вийняв кисета і закурив. Скілька рук пересмикнулися і заклякли. Раптом дід посміхнувся широкою соняшною усмішкою і висипав ввесь тютюн з кисета на долоню.

„Кури, братця, ударний тютюнець, — сказав він.—І не носи в село під полою три бубиреві хвости міняти на самосад, як злодій. Латай невід і покурюй прилуцького".

Коли запливла синім димом велика хата й знову забубнів загальний гомін, уповноважений об'явив перерву. Дід теж зійшов з ораторської трибуни і поважно, і приязно, як звичайний дядько, обговорював перспективи завтрашнього лову.

IV

Увечорі, сидячи коло хати якогось завідателя, що дуже про нас скидався на колишнього

шепотинника, ми силкувалися дістати відомості про діда Орція, бо він видавався нам справжньою героїчною постаттю ударника попри свою примітивність. Терентій Пожа згодився нам допомогти, але від того нам не полегшало. Та виявилося, що коли в нього нічого не запитувати, то він прекрасно умів розповідати.

„Дід Орцій,—сказав Терентій Пожа,—це мій бриґадир. З ним я ловив бички ще за отаманського часу. Ловили ми з ним і оселедців на Лимані, й осетра в морі, і тюльку, і камбалу, і всяку рибу. Тільки від того нам не було легше. Бідували ми з ним добре й повну випили гіркої".

„Хоч такого спеца, як дід Орцій, комсомолець, треба пошукати добре і чи й найдеш. Як у море вийдемо, так де твій отаман. Немає й слуху. Дід Орцій командує. А як у берег прибились, так знов отаман. Рибу доглядає і продає".

„Що вже вони познущалися з нас, що вже дурили й обкрадали, те розповісти трудно. Довго треба розповідати. Но тепер прийшов їм саксаган. Є ще такі місця, де вони попролазили в бриґадири—та тут дід Орцій не дасть. Йому не заб'єш баки спеціяльністю. Він сам моряк і таких моряків мало".

„Позаторік треба було, хоч кров з носа, віділати шаланду до Очакова — по людей. Посуда була..."

„Яка посуда?" — необережно спитав хтось з нас.

„Посуда? Звісно, яка — посуда. Посуда, кажу,

була (І от Сашко став пошепки коментувати— посуда це тоннаж — шаланди, дубівки, човни...), а людей нема. І нікого послати по людей. Дід Орцій і каже: я поїду. Як же ти, діду, поїдеш, коли людей нема. То, виходить, цілу бригаду треба знімати з лову?"

„Я сам поїду, — каже дід Орцій. — Вітрець є, гребти не треба. Доїду".

„А вітрець таки був. Тремотання така (Тремонтана — це північний вітер,—сказав Сашко), що четверо здорових гевалів з гріхом управлялися зманеврувати назад з лову. Пробували діда намовляти, так без діла. Уже вийшов дід на берег і каже: „Стягніть мені тільки шаланду у воду" — ускочив і віддав парус. І поїхав".

„Поки до Кінбурнського повороту плив, вітер був йому пожа і сам гонив шаланду („Пожа" це вітер у спину,—пояснив Сашко). Та що він робив коло повороту, того ніхто не знає. Як він управився сам держати клівер орца (Орца, це проти вітру,—сказав коментатор), переносити парус і керувати стерном, цього теж ніхто не знає і не взнає довіку".

„Та ще й тремонтана розгулялася мало не на шторм. Так і думали всі: потоп дід; земля, чи то пак вода, йому пером".

„Так ні ж. Розказував завідатель бази в Очакові, що причалив дід до містків, наче човном у тиху погоду і не стукнув провою (Прова — це ніс судна, — успів сказати коментатор) об дошки а коли причалював, то в нього вже

й парус був прибраний і згорнутий клівер (Клівер – це трикутне крило перед головним парусом — ним маневрують проти вітру) і дід стояв у шаланді по пояс у воді і страшно лаявся зостатніми словами".

„Лаявся ж він от на що. Вийшло, що він забув на Куті кисет з тютюном і не курив через цілий рейс".

„Самому їхати нудно,—казав дід,—робити нічого, а тут ще тютюну немає. Мало не здох з нудьги, їхавши. Через це й води набрав. Вітрець свіжий, треба б парус узяти на рифи (— підгорнути низ паруса на рею і зменшити, таким чином, його дійову поверхню), а то й геть прибрати, бо й самого клівера було б предосить, щоб добігти. А тут курить нічого і до самого Очакова ні в кого попросити – хіба в мартинів. От і біг усю путь на повний хід — щоб швидше закурити. Потопнути не потоп, а води нахлюпало повну шаланду".

„Зроду,—каже,—сам у шторм більше не поїду. А то часом знову забудеш кисета і пливи вісімнадцять верстов без тютюну. Такий то в нас моряк дід Орцій".

— „Хто це про мене бреше? – сказав веселий, лагідний голос, і дід Орцій присів до нас на призьбу. — Це чи не Терентій, бува, губу розпустив?"

„Ви, діду, не дуже тут розоряйтесь,—одказав Терентій Пожа. — Це, щоб ви знали, вам не рибалки, а такі люди, що можуть у книгу про

вас написати, а то і в газету.—Дід зацікавився і почав розпитувати.

„Це ви, значить, книжки составляєте,—сказав дід.—Давно хотілося побачити таких людей. Може ви скажете старому-дурному, як це воно в нас робиться. Чи, приміром, бамага—ваша, чи казьонна? І скільки ви платите тому, хто букви складає?"

Коли дідові пояснено, хто пише книжки, хто друкує і чиїм коштом, дід узявся до принципіяльних питань.

„Так. Добрав,—сказав дід.—А тепер скажіть мені таке: чи ви пишете все, як було, а чи так вигадуєте всяке-таке, щоб ви ж вибачили мені на слові, всяку-таку брехню?"

Якнебудь, соромлячись і не знаючи на яку ступити, ми пояснили дідові, що таке белетристика. Виходило в нас так, що ми пишемо правду —тільки не знаю, чи дід нам пойняв віру, бо прямої відповіді він від нас не дістав. Але, видно, він постановив усе ж таки сповіритися на нас. Старий людознавець і психолог, він правильний зробив висновок, що ми хлопці все ж таки чесні, хоч і не ручимось за чисту правду в усьому, що пишемо. Цей свій сприятливий висновок дід зформулював так:

„Напишіть, значить, у вашу книгу, що дід Орцій ще живий і в первих строках своєї книги передає привіт усім чесним роботарям, а так само привіт і дітям їхнім і всьому сімейству чесних робочих людей. Ще передаю привіт і кланяюсь тим, хто не допускає експлуататорів до роботи, і скажіть, чи то пак напишіть, що дід Орцій—комсомолець і скоро буде проситись до партії. І передавайте привіт і скажіть, щоб таких культробітників, як Климов, не присилали, бо він через увесь день спить, а картину, що в кіно крутять, ми вже ждемо місяць і ждання загубили".

„Це буде правда",—сказав дід і розповів, як під час штормy дехто хотіли викидати рибу з шаланд, бо, мовляв, море хоче забрати назад рибу. В його розповіді головним чином зверталось увагу на те, що тільки дурній голові може спасти на думку такий забобон. Він більше лаявся, ніж розповідав. Але те, що він розповів, було таке цікаве, що я не додержав даної дідові обіцянки писати чисту правду і написав баляду про рибалок.

V

Під парусами лежать ловці,
І дно парує під парусами.
На морі штиль і лінива синь
Полéгом зелений обмилює камінь.

— Бунація.—Стиха сказав старший.—
Але вилазьте. Буде левант.—
Як двадцять п'ять лебединих ший
Випливає двадцять п'ять шаланд.

Ідуть на веслах: невесело це,
Важніють руки і спати хилить
— Старшино. Слухай. Не пізно ще
Вернутись. Нема ні вітру, ні хвилі.

— Бунація. Правда.— Сказав старий.
— Але недобір. Недобір до плана.
— Греби, хлоп'ята. Воду рий.
— У морі гнатиме тремонтана.

— За Тендрою — бачиш — хмарка є
— Леліє немов учорашня піна?
— Вона мені знак, мені знак дає
— Яка сьогодні буде година.

Гей, пожа! Стерно рипить у руці.
Пожій! Завертає шаланда ліво.
Висипають сіть молоді ловці.
Орцій! Набирає вітру клівер.

Не раз і не два висипали сіть
Насипали живим шаланду сріблом.
По борт, по вінця риба лежить
Для братів, для робочих добута риба.

І от розібрався малий вітрець
Покинуто весла, мов птиці
Самі випливають шаланди на герць
За моря синяву гряницю.

І знов висипають, і моряний лан
Родить живосрібляні гори,

Де в борознах сплився зелений лиман
Із синьою хвилею моря.

Та борозни глибше заорює вітер
Жене в буржуазні краї тремонтана,
Хитає шаланди, напружує сіті
Збиває з зеленої гряні лимана.

Спускай топселі! Керуй у вітер
Варуйся хлопці! На рифи бери!
Ще зима у воді. Ще зима на світі
Ще навіть не провесна. Ще не апріль.

Налетів бурхайло і пінна бруя
Шумує під прову, біжить у борінній
Путі, як плуг у чорних полях,
Зарипіли стерна в холодній піні.

У море! Вперед! Нема вороття!
Летять мартини за неба двері
Від неба й до неба бурхайла стяг,
Чим далі і далі блигомий берег.

Блигомий берег потоп у бруї,
Над борт, вище борту бурують хвилі,
Чорніють неба кренні краї
І стали сторч і небо укрили.

Ламає реї лихий борвій
Шаланди шалаються, як старці —
— Спускай шпринтовий! Шматай! Рви!
— Клівер! Клівер держи у руці!

— Рятуйся, браття! Рибу скидай!
Гуде забрати здобич море
Вода воює — по самий край
Бушприту здіймаються водяні гори.

— Орцій! Крізь бурю реве старий.
— Чи пан, чи пропав — все одно.
— Орцій! Додому. Орцій бери!
— Хто займе рибу, пущу на дно.

Орцій! По пояс у морі стоять
Ловці, налігши на клівер.
Через борт морозна пішла бруя
Орцій! Поворот. І знову ліво.

Блигомий берег блиснув на мить
І знову потоп у пінявій хвилі.
— Орцій! На берег прову держіть
— Гребіть скільки є, скільки є в вас сили.

В піску, в мілині сичить шкафут
У воду. Попхай. Тягни руками.
Розриває м'язи кодоли жмут,
Коліна крає різучий камінь...

Живі. Удома. Але старший
Не дає. Збирає негайні збори.
Похилились голови з кляклих ший,
Стоїть старий і мовчить суворо.

— На кого працюєте? На куркуля?
— Герої, що в море улов скидали?

— Виходь наперед. Просто руля.
— Пиши у список. Чого ж ви стали?

— Чи ви забули, хто ви є?
— Чи ви забули, хто є за вами?
Мовчить. І вечір з моря встає
Кладе багрець на причальний камінь.

Під парусами сплять на дні.
Заснув старий під плюскіт зибу,
Стискає книгу уві сні
І ніччю бореться за рибу.

VI

На третій день до Куту прийшла „посуда“ з Одеси забирати рибу — і з цією посудою ми мусили теж вертати круговою путтю через Одесу до Харкова.

Важко дібрати було цій посуді адекватну назву—мабуть, найближче до неї підійшло було б ім'я „пароплав“ чи „тепловіз“.

Це була довга, як цепелін, залізна посудина, висока і вузька, дуже непідходяща возити вагу, нестійка і без ніякої практичної потреби, швидка. Щоправда, на ній був дизель на всіх тільки шістдесят індикаторних сил, але її довгаста форма і мала ширина робили її схожою на худорляву шкапу, хистку й падучу на обидва боки, але ще досить швидку. Посудину навантажували рибою, а ми з Сашком пішли

подивитися після багатьох морів на надморську землю коло Кута.

Ми йшли вподовж берега — як табун рожевих, білих і жовтих метеликів шаланди летіли геть від нас до Кінбурнської коси, ліворуч привидом манячила блискуча смуга Тендри, а просто перед нами Чорне море виглядало без краю на південь.

Це була весна 1931 року і вода розіллялася лагунами і озерами вподовж справжнього берега, стирчав торішній бур'ян серед солонців—стерня суворої зими — між лагунами і озерами витягались солонцюваті і піскуваті коси, ми лявірували косами і обходили озера, простуючи на схід і щоб ясніше побачити Тендру.

Постійний, справжній моряний берег ховався за міховим коміром камки, споза камки поривались злякані мартини, білу піну викидало зибом після вчорашнього шторму на гребінь камки і вона теж, здавалося, була як мартини і білі крячки.

Далі йти було трудно — чимраз ширше розливалися плескаті лагуни — це вже були цілі затоки, посередині сиділи табунці качок і десь між двома затоками ми сполохали колонію кроншнепів.

Кроншнепи, видко, вибрали перешийок між двома затоками, щоб гніздувати, і коли ми зайшли аж на цей пісковий істмо, на цю солонцювату панаму, то розгнівані птахи не втекли, а всі повернулися назад і збилися повітряним

летючим базарем у нас над головою. Вони кричали і торгувались, вони загрожували і клялися, вони відманювали нас геть у лагуну і, одчаявшись знов, немов чайки, маяли у нас над головами.

Далі йти було трудно, і ми з Сашком розбулися і полізли у воду — уперше в тисяча дев'ятсот тридцять першому році. Сонцем нагріта вода плескатих лагун була як літепло і ласкаво лоскотала ноги. Гравій шарував підошви, гостре кололо каміння і десь, завинувшись межи стоячі лагуни, струм прудкої води обдавав ноги холодним душем. Душі наші були в ногах.

Ми вибралися на берег завертати додому і обсушили ноги оксамитною камкою. Коло берега плавали двоє чирят — він і вона, у нього на сталевосірій голові пройшла смарагдовозелена стрічка аж до гордого носа — такий самий смарагдавозелений позумент він носив на блакитносірім крилі і цим він, як швайцар столичного готелю, полонив її гаряче серце.

Вона ж була в простому сірому вбранні, вона була певна його любови і повна його любови, сіре ж убрання годилося краще, щоб сидіти на гвізді невидно для моряних орлів і степового сокольства, що повсякчас раде зруйнувати сімейне щастя скромної чирячої пари.

Побачивши нас, коханці стали одпливати геть у море. Вона трохи боялася і раз чи два випростувала крила над струнким тільцем,

поривaючись летіти, але він упевнено плив до моря, поденеде повертаючи до нас голівку і виблискуючи смарагдовозеленим позументом. Я заплескав у долоні — вони знялися і перелетіли далі вподовж берега. Була весна.

РОЗДІЛ Д

I

Знову човником нас підвезено до високої іржавобурої посудини. Була ясна година, але зиб з учорашнього шторму кидав нас коло борту, як цуценят у кошівці — якось ми поскидали речі нагору і, вибравшись з допомогою матроса на чардак, почали обдивлятися „пароплав“.

Місця на чардакові було предосить. Капітан, механік і два матроси — такий був екіпаж. Товстий кооперативний ділець з портфелем — такий був пасажир, та ще нас двоє. Ми тинялися, виглядаючи найкращого місця. Механік нагрівав дизельний запалювач паяльною лямпою — кругла куля запалювача палала, як сонце, в півтемряві „машинового відділу“. Зибом сильно гойдало „пароплав“. Носового коливання він не мав, бо був дуже довгий, за те тим краще кидало його з боку на бік.

Нарешті задвигтів дизель, витравлено здоровезний прямий якір і ми взяли курс на вест-

вест-зюд. Праворуч від нас знову заясніла Кінбурнська коса, а далі праворуч прови видко було яскраву глину Очаківського берега.

Учора добрий був шторм — саме була з півночі тремонтана і гойдало зибом якнайкраще. І саме гойдало з правого боку наліво. Але поки нас захищала Кінбурнська коса, можна було терпіти. Ми балакали, їли хліб, мріяли про солодке — юшка з бичків, варена риба і каша з риб'ячою печінкою викликають в організмові солодку тугу за цукерками. У капітанській каюті з'явилися оселедці і таємнича пляшка з еліксиром сатани, називана в цьому районі малого рибальства — „пульман". Ми взяли участь у закусці, і коли скінчилась Кінбурнська коса і зиб узявся просто перекидати посуду з боку на бік, де в кого з нас почалася морська хвороба.

Морська хвороба, підтримана горілкою, тягне чоловіка стати коло борту і дивитися в море. Одна за одною перекочуються хвилі зибу під одчайним поглядом хворого і в свою чергу посилюють тяжку недугу. Хворий вирішує віддати в жертву морю все, що є в нього — в шлункові. І віддає.

Але море, сприйнявши жертву вечірню, не вгамовується і чимраз нудніше перекочує хвилі під одчайними очима хворого. Доводиться жертвувати ще й жовчю і всякими іншими секреціями, ексудаціями й експургаціями організму. Коли хворий почуває, що вже нема для чого жити на світі, бо він віддав усе, що йому

було миле, він постановляє умерти і засипає на найближчому місці чардаку, де розіллято нафту і мазут.

Я не дуже сильний на морську хворобу, і на всяк випадок видобув з речей рушницю і почав стріляти норців. Таким способом можна забути про зиб і піддурити морську хворобу.

Коли я забив першого норця, серед екіпажу „пароплава" почалося заворушення. Справа не дійшла до заколоту, що мусив би скінчитися в згоді з піратськими романами, висадкою капітана на пустельний острів Тендру разом з штурманом, корабельним логом і трьома підмоклими сухарями. Але звучали сміливі голоси, обстоюючи пропозицію спинити пароплав і підібрати забитого норця, щоб зварити кашу. Довелося мені встряти в суперечку і доказувати, що норцеве м'ясо не дуже смачне — нам хотілося добитися до Одеси сьогодні ж уночі, а не крейсерувати в затоці два дні, полюючи норців.

II

Помалу ми почали звикати до зибу. Можна було ходити чардаком, схопившись за голову обома руками, щоб не ударитися об рубку скронею. Можна було балакати з капітаном, утопляючи очі в ґудзики, на його бортові, щоб не втопити душу в зибкій безодні за бортом.

Уже сів вечір, і перед нами замигтіли вогні Одеського порту. Зиб чимраз більшав у міру

того, як ми звикали до нього — адже хвилю гнало від Кута, з півночі, і чим далі ми випливали в море, тим вищі виростали вали.

Вогні вогкішали, яснішали і мерехтіли чимраз ближче — спасенні вогні Одеси, де можна було солодкого випити чаю і виспатись солодко через усю ніч, аж глибоко в завтрашній день. Коли настала ніч, коли на вантах загорілися червоний і зелений ліхтарі, коли вогні були вже зовсім недалеко, коли вже геть уривався терпець переносити зиб, завмер двигіт дизеля, пароплав ліниво просунувся ще на скілька десятків ярдів і став.

Тільки той, що спинився серед моря в зиб, знає, як може його гойдати. Тайфун—це іграшка проти мертвого зибу, коли пароплав не йде, а гойдається як цурка на хвилі. Не вистачило нафти. Капітан не був певний, що ми сьогодні діб'ємось до Одеси. Можливо, що завтра, коли спаде зиб, можна буде відрядити до порту шлюпку, і коли пощастить одразу за два-три дні добути досить нафти, то не виключено можливість, що ми після того невдовзі допливемо до Одеси.

Я дуже пожалкував, що не вірю в бога. Тут саме до речі було б молитись, щоб сталося чудо, щоб не чекати до завтра, щоб не чекати два—три дні, поки „буде не виключено можливість", щоб ми допливемо до Одеси, молитись, щоб на „пароплаві" був чай з цукром, а головне—щоб хоч трохи менше гойдало.

Та виявилося, що чудо може статись, коли того схотять люди. Механік поліз у трюм особисто, і позливавши недопитки з нафтових бідонів, утворив рятувальний фонд. Цей фонд пущено в резервуар, і пароплав уночі доплив до Одеси.

III

Одеса - порт. Це ще не Одеса - місто. Треба лізти вгору. По дорозі ми з Сашком надибали якийсь нічний рундучок і купили по кіло цукерок так, що коли ми знайшли нарешті вільну кімнату в готелі, то обидва вже були хворі на шлунок. Так морська хвороба замінилася на сухопутну недугу.

Уранці ми побачили Одесу. Вона архітектурно була як дешевий кондиторський торт, над усяку міру оздоблений горохом з капустою. Така стара купецька, буржуазно-жантильомна Одеса, яку старі ж одесити вважають за найкраще місто на всій земній кулі після Парижу. Але над цією парикмахерською розкішшю, над цими одеколонними фронтонами, над цими бріоліновими мезонінами, над цими шоколядними будинками уже домінують суворі, величні і прості будови радянського сторіччя.

IV

Я перекинув у голові свої враження від подорожі в райони малого рибальства навколо Лиману. Плян не довиконано, керівництво недостатнє, добитися до районів трудно і цим

користуються опортуністичні прошарки в Рибтрестові. Але парості рибальського ентузіязму видно навіть у такій людській отаві, як деякі діди, не кажучи вже про газетярську молодь, що дні і ночі працює, вирівнюючи лінію лову.

У кіоскові на вулиці Лясаля я купив газету „Известия Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР и Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов“ і вирізав з неї таку замітку:

За I пятидневку	За II пятидневку
625,4 тыс. центн.	556,3 тыс. центн.

13 мая.

Из пятидневки в пятидневку рыболовные районы значительно не довыполняют план путины. Недостатки не исправляются на ходу, а консервируются. Правление Союзрыбы, например, 24 апреля дало Мурманску задание на май в 455 тыс. центн., а через шесть дней увеличило эту цифру до 600 тыс. центн. Вряд ли такое „планирование“ свидетельствует о достаточно твердом и продуманном руководстве Союзрыбы.

Местные тресты по части недостатков идут иногда впереди Союзрыбы. Из Мурманска сообщают, что трест работает плохо, аппарат его неимоверно разбух: на 4.000 рабочих приходится 800 служащих, из последних до 25 процентов из бывших белых офицеров, лишенцев, людей, тормозящих выполнение плана путины.

Мурманский рыбаксоюз в разгар путины оказывается близким к развалу и, разваливаясь сам, тянет вместе с собой и райрыбакколхозсоюзы и срывает путину в рыбацких колхозах. А „мобилизовавшаяся“ (на бумаге) мурманская парторганизация проходит мимо этого явно правооппортунистического руководства в местной системе рыбаксоюза.

Администрация Рубасской группы промыслов (Дагестан) вывесила объявление „Краденная рыба не отбирается, похитители штрафуются согласно таксы“. Таким образом, администрация промыслов поощряет растаскивание рыбы и покровительствует спекуляции.

Наконец, низовка до сих пор в ряде случаев не обеспечена руководящим и організующим партийным влиянием. В Дербентском районе был и такой случай, когда посланные на лов коммунисты проспали (!) утренний выход ловцов в море, а дербентский горком, видимо, прошел мимо этого возмутительного факта, дезорганизующего, а не помогающего путине.

Образцы героической, самоотверженной работы ловцов, их изобретательности и инициативы, образцы большевистской организации дела победивших промыслов (а всего этого немало) остаются

изолированными: ни Союзрыба, ни местные организации по ним практически не равняют всю массу ловцов, все промыслы, всю путину.

Партийные организации рыболовных районов, повидимому, рассчитывают, сославшись на свои хорошие резолюции, свалить ответственность за недолов на „чужого дяденьку“ — на Союзрыбу, на колхозную систему, на тресты.

Следует еще раз предупредить эти организации, что оценка их работы дается итогами путинных пятидневок. Может быть, товарищи астраханцы, дальневосточники, мурманцы, дагестанцы наконец поймут это. А если по-большевистски поймут и начнут действовать, как надлежит большевикам, то в оставшиеся майские пятидневки вывезут путину и план выполнят, ибо для этого имеются все возможности.

Улов рыбы за вторую пятидневку мая

Районы	Улов за пятидневку в цен.	% выпол. 5 дневного плана	% выпол. полугодов. плана
Волго-Каспiй	295.674	49,3	51,6
Дагестан	86.834	43,4	31,9
Азербайджан (гослов)	55.000	91,7	81,8
Туркменистан	2,465	49,3	61,2
Азовско-черн.	62,922	78,6	61,3
Аральский	20,998	42,0	44,5
Северный	17,243	20,3	29,2
Дальневосточный	15,129	12,1	6,5
Всего	556,265	46,2	—

Історія на цім не закінчується. Відомо, що наступні п'ятиденки травня 31 року сильно підігнали виконання пляну, так що недовиконане була змога доповнити осінньою путиною.

Щождо того, що ми з Сашком робили після мандрів по глухих кутах рибальських районів, то це до теми не стосується. В усякім разі ми одночасно управились подати уривки з нарисів у пресі і взяли посильну участь у сиґналізації прориву.

Те, що я написав і що ви читаєте, це вже історія. А коли цю книжку поспіє видати видавництво, це буде давня історія. Історія того, „як зразки героїчної самовідданої роботи ловців, їхня винахідливість та ініціятива, зразки більшовицької організації справи на переможних промислах (а всього цього немало) („Известия“) перемогли інертність, опортунізм і вихватки клясового ворога і виросли в єдину більшовицьку організацію риболовної справи.

ЗМІСТ

Видання № 288. Папір 62×94—38 кг. $1^3/_4$ арк. 1 арк. 98,500 літ.
Здано в роботу 15/IV—33 р. Підписано до друку
15/V—33 р.

Ціна 1 крб. 80 коп.

